

(Kahire 1377/1958), IV. cildi Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kahire 1388/1968), V. cildi İbrâhim el-Ebyârî (Kahire 1391/1971), VI. cildi Murad Kâmil (Kahire 1392/1972) ve VII. cildi Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire 1393/1973) tarafından yayımlanmıştır. 2. *el-Muḥaṣṣaṣ**. Yine Mucâhid b. Abdullah'ın isteğiyle hazırlanan eser, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *el-Ğarîbû'l-muṣannef*'i gibi konulara göre tertip edilmiş bir lugat olup Tâhâ b. Mahmûd'un tashihiyle beş cilt halinde basılmış (Bulak 1316-1321), Muhammed et-Tâlibî (Tunus 1375/1956) ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn (bs. yeri yok, 1389/1969) tarafından değişik indeksleri yapılmıştır. 3. *Şerḥu müşkili şî'ri (ebyâtî)'l-Mütenebbî*. İbn Sîde bu eserinde Mütenebbî'nin şiirlerindeki lugat, gramer, anlam ve şiir tekniği bakımlarından açıklanması gereken hususlar üzerinde durmuş, ayrıca bazı şiirlerindeki felsefe ve mantıkla ilgili meseleleri incelemiştir. Kitabı ilk defa Mütenebbî, İbn Sîde ve eserleri hakkında bir mukaddime ve çeşitli indekslerle birlikte Muhammed Rıdvân ed-Dâye neşretmiş (Dimaşk 1395/1975), daha sonra da Mustafa es-Sekkâ ve Hâmid Abdülmecîd ile (Kahire 1396/1976) Muhammed Âl-i Yâsîn tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1977). 4. *Urcûzetü ğamîs*. Müellifin hayatını, hocalarını ve onlardan okuduğu kitapları anlattığı didaktik bir şiiri olup Habîb Zeyyât'ın özel kütüphanesinde otuz üç varaklık bir nüshasının bulunduğu kaydedilmektedir (Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-Mu'cemû'l-'Arabî*, s. 44; DMBİ, III, 733).

Müellifin kaynaklarda ayrıca *el-Enîk fî şerḥi'l-Ħamâse*, *el-Vâfî fî 'ilmi'l-kavâfî*, *et-Tezkîr ve't-te'nîs*, *Şerḥu ebyâtî Cümeli'z-Zeccâcî*, *Şâzzû* (*Şevâzzû*)'l-luġa, *el-'Âlem fî'l-luġa*, *Kitâbü'l-'Avîş fî şerḥi İslâhî'l-mantîk*, *el-Makşûr ve'l-memdûd* ve diğer bazı eserleri zikredilmektedir (*Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 691; Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-Mu'cemû'l-'Arabî*, s. 44; a.mlf., *Ḥavliyyâtü'l-Câmî'ati't-Tünisiyye*, sy. 5 [1969], s. 39-44). İbn Sîde hakkında yapılan müstakil çalışmalar şunlardır: D. Cabanelas, *İbn Sîde ḥayâtühû ve âşâruh* (Tunus 1980); Abdülkerîm en-Nuaymî, *İbn Sîde âşâruhû ve cühûdüh* (Bağdad 1984); Vefâ bint Abbas Hasan el-Havî, *en-Nahlû 'inde'l-'Aşma'î ve İbn Sîde kadîmen ve'n-nahlû ḥadîşen* (yüksek lisans tezi, 1404/1983, Câmîatü Ümmi'l-kurâ [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zam* (nşr. Mustafa es-Sekkâ – Hüseyin Nassâr), Kahire 1377/1958, neşredenlerin girişi, I, 5-27; a.mlf., *Şerḥu müşkili şî'ri'l-Mütenebbî* (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1395/1975, neşredenlerin girişi, s. 5-15; Sâid el-Endelûsî, *Ṭabaḳâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 77; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancı), Kahire 1386/1966, s. 293; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, II, 410; Dabbî, *Buġyetü'l-mültemis*, s. 405; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ'*, V, 84, 86; XII, 231-235; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 342; III, 330-331; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü'l-ta'yîn fî terâcîmi'n-nühât ve'l-luġaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 210-211; Safedî, *Nektû'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 204; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, II, 143; Brockelmann, *GAL*, I, 376; II, 697; *Suppl.*, I, 542; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 691; Al-bîr Habîb Mutlak, *el-Ḥareketü'l-luġaviyye fî'l-Endelûs*, Beyrut 1967, s. 351-382; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Târîḥu'n-naḳdî'l-edebî fî'l-Endelûs*, Dimaşk 1401/1981, s. 163-178; Abdülkerîm en-Nuaymî, *İbn Sîde*, Bağdad 1984; Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-Mu'cemû'l-'Arabî: İşkâlât ve muḳârebât*, Tunus 1991, s. 19-53; a.mlf., "Tekmile fî tercemeti İbn Sîde", *Ḥavliyyâtü'l-Câmî'ati't-Tünisiyye*, sy. 5, Tunus 1969, s. 17-48; Abdülâlî el-Vedgîrî, "Fî Zab-ṭi İbn Sîde", *el-Menâhil*, sy. 35, Rabat 1986, s. 81-86; Moh. Ben Cheneb, "İbn Sîde", *İA*, V/2, s. 807; M. Talbi, "İbn Sîda", *E²* (Ing.), III, 940; İnâyetullah Fâtihî Nejdâ, "İbn Sîde", *DMBİ*, III, 732-734.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

İBN SİNÂ

(ابن سینا)

Ebû Âlî el-Hüseyin b. Abdillâh
b. Âlî b. Sînâ
(ö. 428/1037)

İslâm Meşşâi okulunun
en büyük sistemci filozofu,
Ortaçağ tıbbının
önde gelen temsilcisi.

Yaklaşık 370 (980-81) yılında Buhara yakınındaki Efşene köyünde doğdu. Talebesi Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'ye yazdırdığı hayat hikâyesiyle Cüzcânî'nin verdiği ilâve bilgilerin İbnü'l-Kıfî ve İbn Ebû Usaybia tarafından nakledilmesi sayesinde diğer İslâm filozoflarına nisbetle hakkındaki daha fazla bilgi bulunmaktadır. İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhur olup bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Ortaçağ âlim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen "eş-şeyhü'r-reis" unvanı ile de bilinir. Ayrıca "hüccetü'l-hak, şerefü'l-mülk, ed-düstûr" gibi vasıflarla da anılmıştır. Batı'da genellikle Avicenna olarak bilinmekte ve "filozofların prensi" diye nitelemektedir. Aslen Belhli olan babası Ab-

dullah, Sâmanî Hükümdarı Nûh b. Mansûr döneminde başşehir Buhara'ya yerleşmişti. İyi bir öğrenim gördüğü ve İsmâilî görüşleri benimsediği anlaşılan Abdullah, İsmâilî dâilelerle sürekli irtibat halindeydi. Bu irtibat neticesinde evi felsefe, geometri ve Hint matematiğiyle ilgili konuların tartışıldığı bir merkeze dönüşmüştü. Kendisini bu tartışmaların içinde bulan İbn Sînâ erken denilebilecek bir çağda felsefî konulara âşinalık kazandı.

İbn Sînâ olağan üstü bir zekâyâ sahip olduğu için küçük yaşta dikkatleri üzerinde topladı. Önce Kur'an'ı ezberledi; dil, edebiyat, akaid ve fıkıh öğrenimi gördü. Hayat hikâyesinde bu dönemdeki hocaları arasında sadece Hanefî fakihî Ebû Muhammed İsmâil b. Hüseyin ez-Zâhid'i zikrederse de onun bilhassa dil ve edebiyat alanında Ebû Bekir el-Berkî'den ders aldığı sanılmaktadır (DMİ, I, 203). Dinî ilimler sahasında çok yoğun bir okuma faaliyeti sürdüren ve yüksek bir düzeye ulaştığı anlaşılan İbn Sînâ ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda ilk bilgilerini aldıktan sonra babasının isteği üzerine Mahmûd el-Messâh'tan (Messâhî / Misâhî [?]) Hint aritmetiği okudu. Ebû Abdullah en-Nâtîlî Buhara'ya gelince babası onu oğluna ders vermesi için evinde misafir etti. İbn Sînâ, Nâtîlî'den Porphyrius'un *İsâğûcî* (*Eisagoge*) adlı mantık kitabını okumaya ve bu çerçevede tartışmalar yapmaya başladı. Gösterdiği üstün başarıdan memnun olan hocası, onun ilimden başka bir işle meşgul edilmemesi yönünde babasına tavsiyede bulundu. Bir süre sonra mantık alanında hocasının yetersiz kaldığını düşünen İbn Sînâ, konuyla ilgili eserleri kendi kendine okumaya ve şerhleri incelemeye başladı. Bu arada Öklid'in *Elementler*'inin baştan beş altı bölümünü yine Nâtîlî'den okudu, kitabın geri kalan kısmını ise kendi kendine çözmeye çalıştı. Ardından Batlamyus'un *el-Mecisî*'sine (*Almagest*) geçti; eserin başlangıç kısımlarını bitirip geometrik şekillerle ilgili bölümüne ulaştıncaya kadar kitabın diğer kısımlarını kendi kendine okuyabileceğini söyledi. Sonuçta İbn Sînâ astronomide de oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Nâtîlî Gürgenç'e gitmek üzere Buhara'dan ayrılınca İbn Sînâ fizik, metafizik ve diğer felsefî konularla ilgili metinlere ve bunların şerhlerine yöneldi. Bu çalışmalar neticesinde felsefenin bütün disiplinlerinde iyi bir donanıma sahip olduktan sonra tıp tahsiline başladı. Kaynaklarda İbn Sînâ'nın tıp alanındaki hocaları arasında Ebû

İbn Sînâ'nın Rusya'da antropolojik araştırmalara dayanılarak 1978'de yaptırılan portresi

Sehl İsâ b. Yahyâ el-Mesihî ile Sâmânîler'in saray hekimi Ebû Mansûr Hasan b. Nûh el-Kumrî'nin isimleri zikredilmektedir (Goodman, s. 14; *Eİr.*, III, 69). Öyle anlaşıyor ki İbn Sînâ, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da hocalarından bir müddet ders aldıktan sonra tıpla ilgili eserleri kendi kendine okumaya başlamıştır. Bu suretle tıp ve eczacılıkta da ileri bir düzeye ulaşan, kendi ifadesine göre daha on altı yaşında iken birçok tabibin onu bir tıp otoritesi sayarak bilgisinden faydalandığı İbn Sînâ, tıpta teoriden pratiğe geçerek bilgilerini daha da geliştirdi.

Bu arada fıkıh öğrenimini de sürdürerek münazaralarda bulunacak kadar bilgisini geliştiren İbn Sînâ, daha sonra mantık ve felsefe kitaplarını yeniden gözden geçirmeye koyuldu. Bir buçuk yıl devam eden bu süre zarfında mantık, matematik ve fizik alanlarında ilerleme kaydedip metafizik sahasındaki eserleri incelemeye yöneldi. Bu sırada Aristo'nun *Mâ ba'de't-ṭabî'a* (*Metafizika*) adlı eserini defalarca okumasına rağmen muhtemelen Arapça çevirisinin de kötü olması yüzünden muhtevasını ve yazarının amacını tam olarak anlayamadı. Fakat *Fârâbî'nin el-İbâne 'an ğaraẓi Aristotâlis fi Kitâbi Mâ ba'de't-ṭabî'a* adlı eserini tesadüfen elde edip okuyunca bu problemi çözmüş oldu.

Felsefe ve tıp alanında oldukça ün kazanan İbn Sînâ, Sâmânî Hükümdarı Nûh

b. Mansûr'un ağır bir hastalığa yakalanması üzerine saraya davet edildi. Saray doktorları ile yaptığı ortak çalışmalar sonucunda sultanın tedavisi konusunda nisbî bir başarı sağladı. Bu şekilde daha on sekiz yaşında iken saray hekimliğine getirilen İbn Sînâ, zengin saray kütüphanesine girerek tıpla ilgili eserleri okuma ve inceleme imkânına kavuştu. Bir müddet sonra yanıp harap olan bu kütüphanede daha önce ismini bile duymadığı pek çok tabip ve düşünürü okuma fırsatını elde etmişti.

Nûh b. Mansûr'dan (ö. 387/997) sonra Mansûr b. Nûh ve İsmâil b. Nûh el-Müntasır zamanında da saraydaki görevini sürdürdüğü anlaşılan İbn Sînâ'nın (İbn Hallikân, II, 158-159) bu dönemdeki faaliyetleri konusunda fazla bilgi bulunmama ile birlikte faaliyetleri arasında telif çalışmalarının da yer aldığı bilinmektedir. Nitekim Ebû'l-Hüseyn el-Arûzî'nin, kendisi için ilim ve felsefe konusunda kapsamlı bir kitap yazmasını teklif etmesi üzerine matematik dışındaki bütün ilimleri içine alan *el-Hikmetü'l-'arûziyye* adlı bir eser kaleme almış, Ebû Bekir el-Berkî'nin talebiyle de yaklaşık yirmi ciltlik *el-Hâşıl ve'l-maḥşûl* ile *el-Bir ve'l-işm* adında bir risâle telif etmiştir.

İbn Sînâ'nın hayatında babasının ölümünden (393/1003) sonra siyasî ilişkiler yoğunluk kazandı. Bu değişikliğin hangi sebebe dayandığı tam olarak bilinmemekle birlikte herhalde Sâmânî Devleti'nin içinde bulunduğu durumun bunda önemli etkisi olmuştur. Zira devlet, İbn Sînâ'nın babasının ölümünden birkaç yıl önce önemli sarsıntılar geçirmiş, 396 (1005) yılında da çökmüştür. Böylece İbn Sînâ Buhara'yı terketmek zorunda kalmış ve kendisine uygun bir yer bulabilmek amacıyla çeşitli bölgelere seyahat etmiştir. İlk olarak Hârizm'de bir kasaba olan Gürgenç'e (Ürgenç) gitti. Burada vezirlik yapan ve felsefî ilimlere meraklı olan Ebû'l-Hüseyn es-Süheylî (es-Sehlî [?]) onu mahallî bir emir olan Ali b. Me'mûn'a takdim etti. Veziri gibi kendisi de filozof tabiatlı, erdemli ve sevilen bir kişi olan Emîr Ali (Nizâmî-i Arûzî, s. 21) İbn Sînâ'ya Gürgenç'te kaldığı müddetçe maaş bağladı. Emîrin sarayında Bîrûnî, Ebû Sehl el-Mesihî, İbnü'l-Hammâr ve İbn İrâk gibi âlimler de bulunuyordu. İbn Sînâ ile Bîrûnî arasında fizik ve astronomiye dair bazı münazaralar bu sırada gerçekleşti. Nizâmî-i Arûzî'nin verdiği bilgiye göre bu âlimler dostluk havası içinde ilmî faaliyetlerini sürdürürken bir gelişme onla-

rın huzurunu bozdu. Gazneli Mahmud, Emîr Ali b. Me'mûn'a bir mektup göndererek meclisindeki âlimleri kendi sarayına göndermesini istedi. İbn İrâk, İbnü'l-Hammâr ve Bîrûnî daveti kabul ederken İbn Sînâ ve Ebû Sehl el-Mesihî gitmemeye karar verdiler, ancak Gürgenç'te kalmayı da tehlikeli görerek oradan ayrıldılar. Gazneli Mahmud, İbn Sînâ'yı buldurmak için resmini yaptırıp çoğalttırarak çeşitli bölgelere gönderdiyse de bir sonuç elde edemedi (*a.g.e.*, s. 189-190).

İbn Sînâ Nesâ, Bâverd, Tûs, Şakkân, Semnîkân ve Câcerm'e uğradıktan sonra Ziyârî Devleti Hükümdarı Kâbûs b. Veşmgîr ile buluşmak amacıyla Cürcân'a gitti. Fakat bu sırada Emîr Kâbûs'un tutuklanıp bir kalede hapsedilmesi ve orada ölmesi üzerine Cürcân ile Hârizm arasındaki Dihistan'a geçti. Bu bölgede iken 403'te (1012) şiddetli bir hastalığa yakalanan İbn Sînâ aynı yıl içerisinde Cürcân'a döndü ve burada, daha sonra kendisinden hiç ayrılmayan ve biyografisini kaleme alan Ebû Ubeyd el-Cûzcânî ile tanıştı. Bir şiirindeki ifadesinden (İbnü'l-Kiftî, s. 272; İbn Ebû Usaybia, s. 439), gittiği yerlerde değerinin bilinmediği ve şahsına yaraşır bir himaye görmediği için yedi yıl boyunca seyahat ettiği anlaşılan İbn Sînâ'nın Cürcân'da rahat bir ortama kavuştuğu görülmektedir. Nitekim ilme düşkün bir kişi olan Ebû Muhammed eş-Şîrâzî ona bir ev satın almış ve bazı imkânlar tanımıştır. Böyle bir ortamda İbn Sînâ bir yandan eserlerini kaleme alıyor, bir yandan da ilmî ve felsefî konularda ders veriyordu. Cûzcânî'nin yazdığı biyografisine göre İbn Sînâ bu öğrencisine mantıkla ilgili *el-Muhtaşarü'l-evsaf* adlı bir kitap dikte etti; Ebû Muhammed eş-Şîrâzî için de *el-Mebde' ve'l-me'âd ile el-Ersâdü'l-küllîyye*'sini kaleme aldı. Ayrıca *el-Kânûn fi't-tıbb*'in başlangıcı ile *Muhtaşarü'l-Mecisî* gibi birçok eserini burada telif etti.

Cürcân'da muhtemelen iki yıl kalan İbn Sînâ, Rey'e giderek Büveyhî Devleti'nin valisi Fahrüddeve'nin eşi Seyyide ve oğlu Mecdüddeve ile buluştu. Burada ilmî otoritesini kabul ettirerek melankoliye yakalanan Mecdüddeve'nin tedavisini üstlendi. Mecdüddeve, Büveyhîler ailesinin bir mensubu olduğundan bu hadise İbn Sînâ ile Büveyhîler arasındaki ilişkinin başlangıcını teşkil etti. Rey'de iken *el-Me'âd* adlı eserini kaleme alan İbn Sînâ muhtemelen Mecdüddeve'nin tedavisinden sonra Kazvin'e, oradan da Heme-

dan'a gitti. Bu şehirde Kezbâneveyh'in hizmetine girdi. Ardından kulunç (kolik) hastalığına yakalanan Büveyhî Hükümdarı Şemsüdde'le'yi tedavi etmek için onun sarayında bulundu. Burada hükümdarı iyileştirmeyi başaran İbn Sînâ birçok mükâfatla birlikte hükümdarın dostluğunu da kazandı. Şemsüdde'le'nin Karmîsîn'e bir sefer düzenlemesi üzerine onun yanında savaşa katıldı. Savaş yenilgiyle sonuçlanınca Şemsüdde'le ile birlikte Hemedan'a döndü. Bu olaydan sonra kendisine vezirlik teklif edilen İbn Sînâ görevi kabul etti. Fakat ordu içerisinde baş gösteren huzursuzlukların ardından isyan çıktı. İbn Sînâ'nın evini kuşatan isyancılar onu hapse atıp bütün mallarına el koydular; ayrıca Şemsüdde'le'den filozofun öldürülmesini istediler. Bu isteği kabul etmeyen hükümdar isyancıları yatıştırmak için onu görevinden uzaklaştırdı. İbn Sînâ, kırk gün boyunca Şeyh Ebû Sa'd ed-Dahdûk'un evinde gizlenmek zorunda kaldı. Ancak hastalığı nükseden Şemsüdde'le tekrar kendisini tedavi etmesini isteyince onu tedaviye başlayan İbn Sînâ yeniden vezirlik makamına getirildiği gibi öncekinden daha çok ikram ve iltifata nâil oldu. Bu sırada İbn Sînâ öğrenci yetiştirmeyi de ihmal etmiyordu. Gündüzleri devlet işleriyle meşgul olduğu için geceleyin ders veriyor, özellikle *eş-Şifâ*' ve *el-Kânûn fi't-ıtib* gibi eserlerinin yazmış olan bölümlerini talebelerine okutuyordu. Bu talebelerin kim olduğu tam olarak bilinmemekle beraber bunlar arasında Ebû Abdullah el-Ma'sûmî, Ebû Mansûr İbn Zeyle ve Behmenyâr b. Merzûbân el-Âzerbaycânî'nin bulunduğu kaydedilmektedir (Ali b. Zeyd el-Beyhaki, s. 73).

Daha sonra İbn Sînâ, Şemsüdde'le'nin Tarım üzerine düzenlediği sefere katılmak durumunda kaldı. Tarım yakınlarında hükümdar tekrar hastalanınca askerler kendisini Hemedan'a götürmek istedilerse de Şemsüdde'le yolda öldü ve yerine oğlu Semâüdde'le geçti (412/1021). Yeni hükümdar İbn Sînâ'dan vezirlik görevini sürdürmesini istediysen de filozof bunu kabul etmedi. Bu tavrı yüzünden Büveyhîler'le arasının açılmasına rağmen Hemedan'dan ayrılamadı ve bir süre gözden uzak olarak Ebû Gâlib el-Attâr adında bir kişinin evinde kaldı. İbn Sînâ, burada oturduğu zaman zarfında Cûzcânî'nin isteği üzerine telifine başladığı *eş-Şifâ*'ın tabiiyyât bölümünün *el-Hayevân* ve *en-Nebât* dışındaki kısımları ile ilâhiyyât bölümünü tamamlamış, ayrıca

mantık bölümünün de bir kısmını yazmıştır.

İbn Sînâ ile Büveyhîler arasındaki gerginlik artmış, hatta Şemsüdde'le'nin önceki oğlu Tâcûlmülk, onun Kâkûyîler Hükümdarı Alâüdde'le Muhammed b. Rüstem ile gizlice mektuplaştığını ileri sürmüştür. İbn Sînâ bu suçlamayı reddettiysen de kendisine düşmanlık besleyen bazı kişilerin de aleyhinde bulunması üzerine Ferdecân Kalesi'ne hapsedildi (414/1023). Kalede dört ay kalan filozof, Alâüdde'le'nin Hemedan'a bir sefer düzenleyip orayı zaptetmesinden sonra serbest bırakılarak Hemedan'da vezirlik yapan Ebû Tâlib el-Ulvî'nin (el-Alevî [?]) evinde kaldı. Kalede iken *el-Hidâye*, *Hay b. Yakzân* ve *el-Kûlunc* adlı kitaplarını yazan İbn Sînâ, Ebû Tâlib el-Ulvî'nin evinde bulunduğu süre içerisinde de *eş-Şifâ*'ın yarıda kalan mantık bölümünü tamamladı.

Bütün bu olaylardan sonra yine de kendisini bırakmak istemeyen Tâcûlmülk'ün vaatlerine güvenmeyen İbn Sînâ, büyük bir ihtimalle 415 (1024) yılında İsfahan'a gitmek üzere kardeşi, iki hizmetçisi ve talebesi Cûzcânî ile birlikte Hemedan'dan gizlice ayrıldı; sıkıntılı bir yolculuktan sonra İsfahan dolaylarındaki Tâberân'a ulaştı. Dostları ve Alâüdde'le Muhammed b. Rüstem'in yakınları tarafından karşılandı ve Abdullah b. Bâbî'nin evinde misafir edildi.

Bir süre sonra Alâüdde'le'nin meclisine katılan İbn Sînâ burada saygı gördü. Nizâmî-i Arûzî, Alâüdde'le'nin İbn Sînâ'yı vezirliğe getirdiğini ve en önemli işleri onun yetkisine bıraktığını ifade ederek, "Gerçek şu ki Aristo'nun İskender'e vezir olmasından sonra hiçbir hükümdara Ebû Ali gibi bir vezir nasip olmamıştır" der (*Çehâr Makâle*, s. 201). Alâüdde'le'nin düzenlediği ilmi toplantılar filozofun şöhretinin İsfahan çevresinde yayılmasını sağladı. Bu dönemde ilmi çalışmalarını da sürdüren filozof *eş-Şifâ*' gibi eksik kalan bazı eserlerini tamamlamaya çalıştı; matematik, astronomi ve mûsiki konularında yazmış olduğu bir kısım eserlerini daha da geliştirdi. *en-Necât* ve Alâüdde'le'nin adına nisbetle *Dânişnâme-i 'Alâ'*î adını verdiği kitapları da dahil olmak üzere yeni eserler telif etti. İbn Sînâ, Alâüdde'le ile birlikte Sâbûrhâst ve Hemedan'a tertip edilen bazı seferlere katıldı. Ayrıca takvimlerdeki yanlışlıkları düzeltmek için hükümdarın emriyle astronomiye ilişkin gözlemlerde bulundu, tam sonuç alamadıysa da çeşitli meseleleri açıklığa kavuşturdu.

İsfahan'da kaldığı yıllar boyunca nisbeten sâkin bir hayat süren İbn Sînâ, Gazneli Hükümdarı Sultan Mesud'un İsfahan'ı almasından sonra evinin ve kütüphanesinin yağmalanması üzerine büyük bir sarsıntı geçirdi. Bu dönemde sağlığı da bozuldu; devrinde yaygın olan kulunç hastalığına yakalandı. Kendini tedavi etmeye çalışan İbn Sînâ, bir ara tekrar sağlığına kavuşur gibi olduysa da tam iyileşemedi. Alâüdde'le Hemedan'a sefere çıktığında onunla beraber bulunduğu sırada yolda tekrar hastalandı ve Hemedan'a ulaştıklarında vefat etti. Kabri Hemedan'dadır.

İbn Sînâ'nın çok zeki, çalışkan, velûd olduğu, zekâ ve bilgisine aşırı derecede güvenmenin yol açtığı hırçınlığı yanında mağlûbiyete tahammül edemeyen bir kişiliğe sahip bulunduğu kaydedilmektedir. Alâüdde'le'nin huzurunda dil âlimi Ebû Mansûr el-Cübbâî ile yaptığı bir tartışma onun bu karakterine işaret etmektedir. Cûzcânî'nin anlattığına göre Cübbâî, bu tartışma sırasında İbn Sînâ'ya dil konusunda bilgisi bulunmadığını söylemiş, bunun üzerine İbn Sînâ üç yıl boyunca çalışarak dil alanında üstün bir seviyeye ulaşmış ve konuyla ilgili kitaplar kaleme almıştır. Sonunda Cübbâî ile tekrar görüşerek onu kendisinden ötür dileyebilecek bir durumda bırakmıştır.

Kindî ile başlayan İslâm felsefe geleneğinin zirvesinde bulunan İbn Sînâ felsefî sisteminde özellikle Fârâbî'ye çok şey borçludur. Kendisi bir bakıma Fârâbî'nin öğrencisi ve halefi olarak görülebilir. Bununla birlikte üstadını aşmış, tarih içerisinde onun adını ikinci derecede bırakmıştır. Çünkü seleflerinden çok daha parlak ve sistem sahibi bir müellifti. İbn Sînâ'yı eleştiren Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî gibi İslâm filozofları da kendisinden etkilenmişlerdir. Asırlarca İslâm felsefesi geleneğine hâkim olmuş mükemmel bir felsefe sistemi kuran tek kişinin İbn Sînâ olduğu söylenebilir.

İbn Sînâ'nın şiliği benimsediği, bilhassa İsmâilî düşüncesinin etkisi altında kaldığı, esasen felsefesini bu çerçevede kurduğu tezi özellikle 1950'lerden bu yana bazı müellifler tarafından dile getirilmektedir (Corbin, s. 171; Küyel, s. 131). Bu iddianın ortaya atılmasında, İbn Sînâ'nın babasının İsmâilî dâîlerle ilişkisinin bulunması yanında felsefî sisteminde ortaya koyduğu düşünce ve kavramların da

İbn Sînâ'nın anıt mezarı - Hemedan / İran

etkisi söz konusudur. Ancak İbn Sînâ, babasının evinde İsmâîlîler'in felsefî görüşlerini dinlediğini kaydetmekle birlikte, babasının ve kardeşinin İsmâîlî dâîlere icâbet ettiğini ifade ederken kendisinin bu düşünceleri benimsemediğini söylemektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 437). Ayrıca hocaları arasında Hanefî fakihî İsmâîl ez-Zâhid'in bulunması da onun dinî eğitimi Şîî veya İsmâîlî çevreden almadığını göstermektedir. İbn Sînâ'nın felsefî sistemine ve bu sistem içerisinde kullandığı kutsî güç, imam, ârif, sudûr ve feyzân gibi kavramlara gelince, iddia edildiğinin aksine bu kavramlar onun sisteminde Şîîler'in, bilhassa İsmâîlîler'in kullandığı anlamıyla kullanılmamaktadır. Ayrıca düşünürün felsefesinde vasiyet, ismet, takıyye, on iki imam gibi telakkiler de yer almamaktadır. Bu bakımdan onun Şîa'ya mensup olduğu veya Şîî düşünceleri çerçevesinde felsefesini kurduğu yolundaki açıklamalar gerçek dışı görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (trc. Muhammed b. Tâvîl), Rabat 1403/1982, s. 21, 187 vd., 201; Ali b. Zeyd el-Beyhaki, *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed), Kahire 1417/1996, s. 65-81; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ'*, s. 268-278; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 437-459; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 157-162; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, I, 14-15; J. Arberry, "Avicenna: His Life and Times", *Avicenna: Scientist and Philosopher* (ed. G. M. Wickens), London 1952, s. 9-28; H. Corbin, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Hüseyin Hatemi), İstanbul 1986, s. 171; Mâcîr Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Turhan), İstanbul 1987, s. 105; D. Gutas, *Avicenna and the Aristotelian Tradition*, Leiden 1988, s. 22 vd., 38 vd., 152-159; a.mlf., "Avicenna's Madhab with an Appendix on the Question of His Date of Birth", *Quaderni Di Studi Arabi*, V-VI, Venezia 1987-88, s. 323-336; a.mlf., "Avicenna", *Elr*, III, 69; L. E. Goodman, *Avicenna*, London 1992, s. 14; P. Heath, *Allegory and Philosophy in Avicenna*, Phila-

delphia 1992, s. 19-27; Fazlurrahman, "İslâm Felsefesi", *İslâm'da Bilgi ve Felsefe* (haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1997, s. 45; Arslan Terzioğlu, *Yeni Araştırmalar Işığında Büyük Türk-İslâm Bilim Adamı İbn Sînâ (Avicenna) ve Tababet*, İstanbul 1998, s. 29; Şemseddin Günaltay, "İbn Sînâ'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi", *TTK Belleten*, IV/13 (1940), s. 1-37; Nihat Keklik, "Türk-İslâm Filozofu İbn Sînâ: Hayatı ve Eserleri", *Felsefe Arşivi*, sy. 22-23, İstanbul 1981, s. 2-44; Mübahat Türkler Küyel, "İbn Sînâ ve İsmâîlî Görüş", *Araştırma*, XIII, Ankara 1991, s. 131-206; Hilmi Ziya Ülken, "İbn Sînâ", *İA*, V/2, s. 807-824; A.-M. Goichon, "İbn Sînâ", *EF* (İng.), III, 941-947; Muhammed Sâbit el-Fendî, "İbn Sînâ", *DMİ*, I, 203-210.

ÖMER MAHİR ALPER

Felsefesi. 1. İslâm Düşüncesindeki Yeri ve Metodu. İbn Sînâ, İslâm felsefesi geleneğinin Fârâbî okulu içinde yer alan en büyük düşünürdür. Bu geleneğin en önemli özelliği dinin toplum için vazgeçilmez ilâhî bir kurum olduğu fikridir ve bu fikir bir bakıma her iki filozofun felsefesinin özü gibidir. Aslında İslâm toplumunda Kindî'nin kurduğu felsefeyi geliştirip kurumlaştıran bu iki filozoftur. Daha doğrusu kelâmdan felsefeye geçişi sağlayan Kindî, onu terminoloji, metod ve problemleriyle sistemleştiren Fârâbî, kendi dönemine kadar gelen bu birikimi yeni baştan işleyerek zengin bir külliyyat halinde toplayıp değerlendiren İbn Sînâ olmuştur. Nitekim Fârâbî'ye mantık alanındaki başarısından dolayı "Muallim-i Sâni", İbn Sînâ'ya da felsefe ve diğer ilimleri sistematik ve didaktik bir kıvama getirdiği için "eş-şeyhü'r-reis" unvanı verilmiştir. Dolayısıyla XI. yüzyıldan sonra İslâm dünyasında "felâsife" denilince öncelikle akla Fârâbî ve İbn Sînâ gelmektedir (İbn Rüşd, s. 36). Ancak İbn Sînâ, Fârâbî kadar Eflâtun ve Aristoteli sisteme bağlı değildir. Ayrıca İbn Sînâ bir felsefe tarihçisi, tabip ve ilim tarihçisi olması bakımından da Fârâbî'den farklı bir konuma sahiptir. *el-Kânûn fi't-tıbb* ve *eş-Şifâ* gibi hem değeri hem hacmi bakımından büyük eserleri bunun açık delilleridir. Filozof bu eserlerinde bir konuyu ele alırken Aristoteli'nin kendinden önceki filozoflar hakkında uyguladığı metodu takip ederek önce o konuda ortaya konmuş olan görüşleri sunar, yer yer eleştirir, sonra da kendi görüşünü açıklar. Böylece İbn Sînâ, İslâm bilim ve düşünce tarihinde ilk defa felsefe ve ilimlerin ansiklopedisini vücuda getirdiği gibi aynı zamanda nesir, nazım ve hikâye tarzında felsefî eserler kaleme alan sanatkar-filozoftur. Aristoteli gibi İbn Sînâ da eserlerini kendi dö-

mindeki bilimler sınıflamasına uygun olarak kaleme alır. Bunlar en geniş çerçevede mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât konularını içerir. Ancak kitaplarını değişik tarzda ve hacimde kaleme almış olması ve ilk dönemlerde yazdığı bir iki şerhte "el-hikmetü'l-meşrikiyye" tabirini kullanmasına bakarak İbn Sînâ'nın iki farklı felsefesinin bulunduğu yolundaki tartışmalara katılmak mümkün değildir (bk. Gutas, s. 125 vd.).

Yazılarında, ele aldığı ilim dalının kendi muhtevası içinde kalmaya büyük önem veren İbn Sînâ, felsefenin bütün disiplinlerinde yazmakla birlikte kendisi daha çok mantık, tabîyyât ve ilâhiyyât konularında felsefeye katkıda bulunduğunu söyler (*eş-Şifâ' el-Mantık: el-Medhal*, s. 10). Onun bilim ve felsefeyle ilgili yazılarında kullandığı kavramsallaştırma sistemi çoğunlukla çift yönlüdür. Bundan dolayı herhangi bir kavram veya terimin onun felsefesinde çok defa bir karşısı vardır. Arapça bilim ve felsefe dili olarak İbn Sînâ'nın eserlerinde zirveye ulaşmış, felsefî ve ilmî eserler onun tasnifiyle mükemmel bir düzeye kavuşarak sonraki nesiller için örnek teşkil etmiştir. Her ne kadar İbn Sînâ'nın felsefe tasnifi ana çizgileriyle Aristoteli'den beri süregelen mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât (metafizik) veya mantık, tabiat ve metafizik şeklindeki bilimler sınıflaması içinde görölse de içerik olarak mutlak bir otoriteye bağlı kalmayıp gerektiğinde -meselâ Fârâbî için yaptığı gibi (*el-Mübâhaşât*, s. 375 [1162])- öncekilerin başarılarını belirterek onlardan saygıyla söz eder, fakat gerektiği zaman da cesaretle eleştirir. Bilimler sınıflamasına göre yazdığı büyük, orta ve küçük hacimli bütün eserlerinde İbn Sînâ salt akla başladığı felsefeyi nübüvvetle taçlandırır. Hemen bütün felsefî eserlerinde dinin fert ve toplumun mutluluğu için gerekliliğini ve tabiiliğini, karmaşık kanıtlara başvurmaksızın akıcı bir üslûpla açıklamaya çalışır. Hatta İbn Sînâ ilâhiyyâtının bütününü zımni olarak nübüvvetin imkân ve gerekliliğini kanıtlamaya yönelik olduğu söylenebilir. Özellikle bu konuya ayırdığı *İşbâtü'n-nübüvât* adlı eseri bir yana yalnızca *eş-Şifâ* ile *el-İşârât ve't-tenbihât*'ın ilâhiyyâta dair bölümleri bile yukarıdaki tesbitin doğruluğunu göstermeye yeter. Öte yandan İbn Sînâ'nın bütün felsefî sistemini, dinle felsefeyi uzlaştırmaya yönelik bir çaba olarak görenler varsa da bu yaklaşım, onu yanlış değerlendirip konumuna uygun düşmeyen bir yere yerleştirmek olur. Ak-

rılmış ve uyum içinde ise ritim lahnî (melodik), nazma dayalı harflerden ibaretse şiirsel olur. İbn Sînâ, müzik ve şiir sanatlarının benzer noktalarını şu şekilde özetler: Her iki sanat, insanın tabii sevgisinden kaynaklanan uyumlu terkip ve melodilerdir. Şiirin de müzikinin de kendilerine has ritmi, âhengi ve nağmesi vardır. Her iki sanatın da temeli taklittir. Eserlerinde devrinde kullanılan müzik aletlerinden de bahseden İbn Sînâ bu âletleri genel olarak üflemeli, telli ve ritim çalgıları olarak üçe, bunları da kendi aralarında bölümlere ayırmış, birtakım teorik açıklamalar yaptığı ud üzerinde geniş olarak durmuştur.

İbn Sînâ'nın müzikteki ilmî seviyesi, gerek kendi zamanında gerekse daha sonraki devirlerde birçok ilim adamının ilgi odağı olmuş ve bu eserlerindeki metotla ileri sürdüğü fikirler asırlar boyu müzik nazariyatçılarına rehberlik etmiştir.

İbn Sînâ müzik hakkındaki görüşlerini en geniş şekilde eş-Şifâ' adlı eserinde işlemiştir. Eserin üçüncü kısmı olan riyâziyyâtın, Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Mûsika'l-kebir*'i ile Safiyyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr* ve *Kitâbü's-Serefiyye* adlı eserleri arasında ortaya çıkan teorik analizlerin ayrıntılı bir şekilde sunulduğu on ikinci bölümü "Cevâmîf u 'İlmî'l-mûsika" başlığı altında bu ilme ayrılmıştır. Bu bölüm Zekeriyâ Yûsuf tarafından tahkik edilerek basılmıştır (Kahire 1956). en-Necât'ın "el-Muhtaşar fi 'İlmî'l-mûsika" başlığını taşıyan bölümü Mahmûd Ahmed el-Hifnî ve Robert Lachmann tarafından *Ibn Sina's Musiklehre* adı altında Almanca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Berlin 1931). *Dânişnâme-i 'Alâ'î* adlı eserde yer alan müziğe dair bölüm en-Necât'taki bölümün hemen hemen aynıdır. İbn Sînâ'nın müzik konusuna temas ettiği diğer eserleri de şunlardır: *Risâle fi'l-hurûf* (Kahire 1933), *Risâle fi'n-nefs*, *Fî Beyân-ı akşâmî'l-ülûmî'l-hikemiyye ve'l-akliyye*, *el-Kânûn fi't-ıtib*, *Kitâbü'l-Levâhik*, *el-Medhal ilâ şî-nâ'atî'l-mûsika* (bu son eserin adına sadece İbn Ebû Usaybia'nın kitabında rastlanmaktadır).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, eş-Şifâ' er-Riyâziyyât (3): Cevâmîf u 'İlmî'l-mûsika (nşr. Zekeriyâ Yûsuf v.dğr.), Kahire 1956, s. 3, 14-18, 22-26, 30, 35, 37-38; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ*, II, 413-426; J. Rouanet, *Târîhu'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. İskender Şelfûn), Kahire 1927, s. 21; M. Hifnî - R. Lachmann, *Ibn Sina's Musiklehre*, Berlin

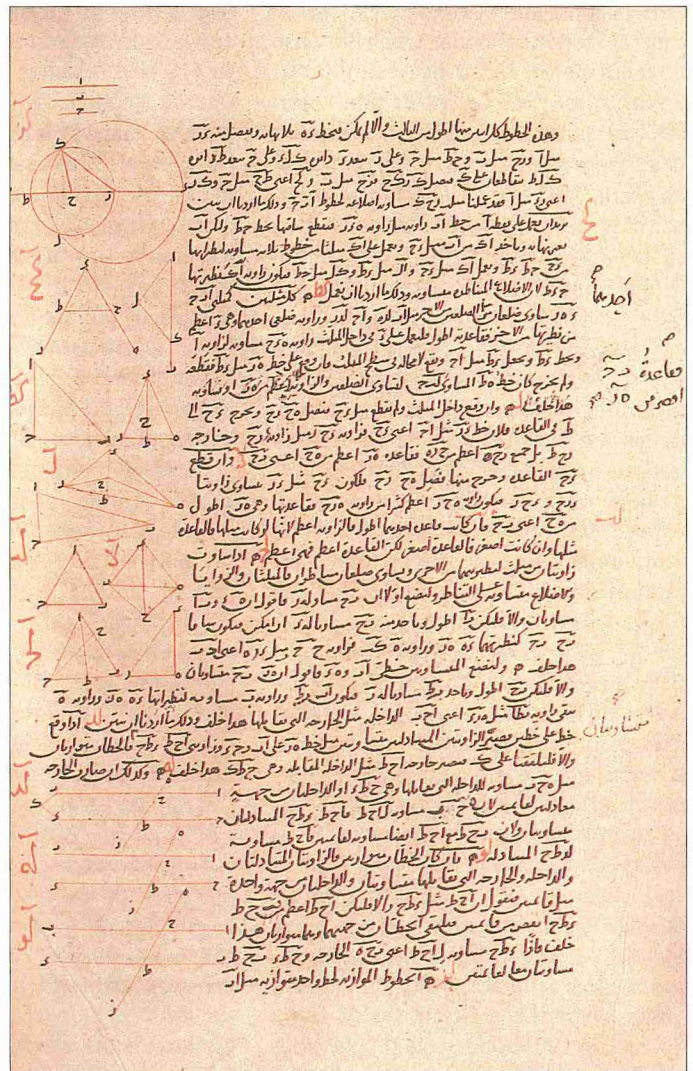
1931; a.mlf.ler, *Risâle fi'l-mûsika* (*Mecmû' Resâ'il* içinde), Haydarâbâd 1354/1935; Mahmûd Ahmed el-Hifnî, *İbn Sînâ ve muşannefâtühü'l-mûsikiyye*, Kahire 1977, s. 13-14; H. G. Farmer, *The History of Arabian Music*, London 1973 (1929), s. 218-219; a.mlf., a.e.: *Târîhu'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1956, s. 211, 232, 240, 243, 249, 256, 258-259, 339, 418; a.mlf., *The Sources of Arabian Music*, London 1965, s. 207; a.mlf., *Historical Facts for the Arabian Musical Influence*, New York 1970, s. 331-332; a.mlf., "Musikî", *İA*, VIII, 681-682; Muhammed Agha, *Le livre de science of Ibn Sina*, Paris 1958, II, 217-239; B. R. D'éranger, *La musique arabe*, Paris 1959, II, 105-257; Zekeriyâ Yûsuf, *Mûsika'l-Kindî*, Bağdad 1962, s. 27; Meccî Ukaylî, *es-Simâ' 'inde'l-Arab*, Dimaşk 1966, s. 207-208; Münzevî, *Fihrist*, s. 3894; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 213-215; a.mlf., "En-kol, commentaire hébraïque sur le Canon d'Avicenne de Şem Tov İbn Şap-rût", *Yuval*, III, Jerusalem 1974, s. 267-287; Mahmûd Sâmî Hâfız, *Târîhu'l-mûsika ve'l-ğî-nâ'tî'l-Arabî* [baskı yeri ve tarihi yok], s. 73-74; Murtaza Korlaelci, "İbni Sina'da Müzik", *İbni Sina* (nşr. Ahmet Hulusi Köker - Cihat Tunç),

Kayseri 1984, s. 347-348, 350-356; Rauf Yek-ta, *Türk Musikisi*, s. 27, 44, 95; Muhammed Taki Biniş, *Se Risâle-i Fârsî der Mûsikî*, Tahrân 1992, s. 1-29; F. Shehadi, *Philosophies of Music in Medieval Islam*, London 1995, s. 66, 67-78; Ahmed Hakkı Turabî, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56; Muhammed Taki Dânişpejûh, "Mûsikînâme-hâ", *Hüner ve Merdum*, sy. 152, Tahrân 1354/1975, s. 72; O. Wright, "Avicenna", *Elr*, III, 92-93.

AHMET HAKKI TURABİ

Eserleri. İslâm filozofları içerisinde en çok eser vermiş müelliflerden biri olan İbn Sînâ'nın mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve metafizik gibi disiplinlerle ilgili eserleri oldukça geniş hacimli, Kindî ve Râzî gibi kendisinden önceki filozoflar tarafından kaleme alınan çalışmalardan daha şümullüdür. Üslûbu ve kendisinden önce yüzeysel olarak ele alınan meseleleri dikkatli ve ayrıntılı bir biçimde ortaya koy-

ması bakımından seleflerinden, hatta üstadı Fârâbî'den ileridedir. Ayrıca Kur'an'ın bazı sûrelerini tefsir etmesi; namaz, kader, nübüvvet ve âhiret gibi konuları tartışarak doğrudan dinî meseleler üzerinde yoğunlaşması, İslâm dünyasında eserlerinin daha fazla kabul görmesine yol açmıştır. Doğu'da V (XI) ve VI. (XII.) yüzyıllardan sonra Kindî ve Fârâbî'nin isimleri unutulmaya başlanmışken İbn Sînâ'nın eserleri oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış, belirli ölçüde İslâm dünyasında bugüne kadar devam eden felsefî eğitimin temelini oluşturmuştur. Eserlerinin mevcut nüshaları da bu duruma işaret etmektedir. Nitekim Kindî'nin eserlerinden sadece iki el yazmasına ulaşılabilmiş, Fârâbî'nin eserlerinden önemli bir kısmı eksik kalmışken İbn Sînâ'nın çalışmalarının neredeyse tamamı pek çok nüsha halinde günümüze kadar gelmiştir. George C. Anawati, *Mü'elleftû İbn Sînâ* adlı çalışmasında dünya kütüphanelerinde filozofa nisbet edilen 276 adet eser tesbit etmiştir. Ancak bu eserlerin bir kısmının mevsukiyeti meselesi tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. İbn Sînâ'ya aidiyeti kabul edilen birkaç varaklık çok sayıdaki risâlenin ne kadarının müstakil çalışma olduğu konusu da henüz kesinlik kazanmamıştır. Nitekim Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ* adlı kitabında İbn Sînâ adına kaydedilmiş olarak tesbit ettiği 242 eserin 100 kadarının ya şüpheli olduğunu veya müstakil çalışma kabul edilemeyeceğini söylemektedir.

A) Kitapları. 1. *eş-Şifâ**. Felsefeye dair en önemli eseridir. Ansiklopedik bir tarzda yazılmış olup mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât bölümlerinden meydana gelmektedir. İlk defa İbrâhîm Medkûr başkanlığındaki bir heyet tarafından yirmi iki cilt halinde yayımlanmış (Kahire 1952-1983), ardından bu neşir on cilt olarak yeniden gerçekleştirilmiştir (Tahran 1984). Eserin "Kitâbü'n-Nefs" bölümü Fazlurrahman (Oxford 1959), "es-Semâ'ü't-Tabî" bölümü Ca'fer Âl-i Yâsîn (Beyrut 1996) tarafından ayrıca yayımlanmıştır. Bazı bölümleri Türkçe, Farsça, Süryânîce, Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Rusça gibi dillere çevrilen kitabın metafizik bölümü başta olmak üzere muhtelif kısımlarına pek çok şerh, telhis, hâşiye ve ta'lik yazılmıştır (Anawati, s. 29-78; Yahyâ Mehdevî, s. 125-174; Janssens, s. 3-13). 2. *en-Necât*. Felsefenin temel konularında okuyucuya

bilgi vermek ve bu alana yönelen kimse-leri yetiştirmek amacıyla 417 (1026) veya 418 (1027) yılında kaleme alınmıştır. Önemli ölçüde *eş-Şifâ*'nın mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât bölümlerinin bir özeti mahiyetinde olan eserin riyâziyyât bölümü Cûzcânî tarafından İbn Sînâ'nın eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. İbn Sînâ'nın yazdığı haliyle ilk defa Roma'da basılan kitabı (1593) daha sonra Muhyiddin Sabrî el-Kürdî neşretmiş (Kahire 1912, 1938), Mâcid Fahrî bu neşri yeniden gözden geçirerek eseri tekrar yayımlamıştır (Beyrut 1985). İlmî neşri uzun bir giriş yazısıyla birlikte Muhammed Ta'ki Dânişpejûh tarafından gerçekleştirilen eserde (Tahran 1364 hş./1985), pek çok yazma nüshası bulunan riyâziyyât bölümünün (TSMK, III. Ahmed, nr. 3448; Köprülü Ktp., nr. 904; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2718) Tahran'daki bir nüshasının tıpkıbasımı da yer almaktadır. *en-Necât*'ın çeşitli bölümleri Süryânîce, İbrânîce, Farsça, Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İspanyolca'ya çevrilmiş, esere Fahreddin er-Râzî başta olmak üzere pek çok müellif tarafından şerh yazılmıştır. *en-Necât*'ın "Kitâbü'n-Nefs" bölümü Fazlurrahman tarafından doktora tezi olarak İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Oxford 1952). 3. *el-İşârât ve't-tenbîhât**. Felsefenin mantık, tabiiyyât, ilâhiyyât ve ahlâk konularında yazılmış olup *eş-Şifâ*'daki ilgili bölümlerin özeti niteliğinde ise de gerek üslûbu gerekse kullanılan kavramların farklılığı ve ortaya konulan görüşlerin yeni bir sistematik içerisinde sunulması bakımından özgün bir eserdir. İlk defa Jacques Forget tarafından yayımlanan kitabın (Leiden 1892) son ilmî neşri, Nasîrüddîn-i Tûsî şerhiyle birlikte Süleyman Dûnyâ tarafından gerçekleştirilmiştir (I-III, Kahire 1948-1949). Daha sonra da bu neşre dayanarak birçok baskısı yapılmış ve Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça ve İspanyolca gibi dillere çevrilmiştir. Ayrıca esere pek çok şerh ve telhis yazılmıştır. 4. *Dânişnâme-i 'Alâ'î* (*Hikmet-i 'Alâ'î* [*'Alâ'iyye*], *Kitâb-ı 'Alâ'î*). Felsefe alanında Farsça olarak yazılmış ilk ansiklopedik eserdir. Alâüddeve Muhammed b. Rûstem'e ithafen kaleme alınan kitap mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât olmak üzere üç bölüm halinde yazılmış olup riyâziyyât bölümü, daha sonra Cûzcânî tarafından İbn Sînâ'nın eserlerinden faydalanılarak meydana getirilmiştir. Gerek üslûbu gerekse muhtevâsı açısından *el-İşâ-*

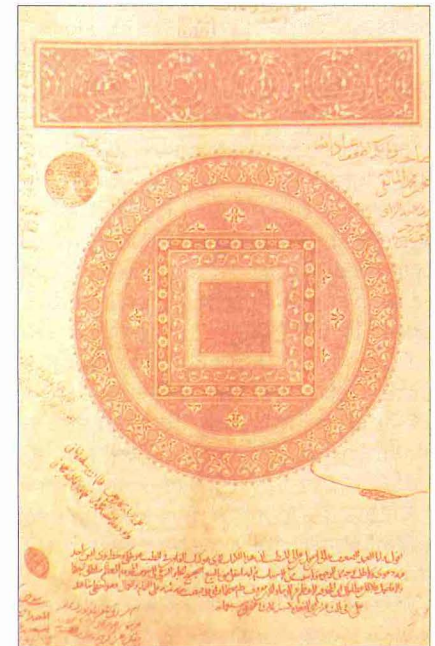
rât ve't-tenbîhât ile *en-Necât*'tan farklıdır ve Farsça'daki felsefe terminolojisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. İlk defa *Mâye-yi Dâniş-i 'Alâ'î* *Meşhûr bi'l-Hikmet-i 'Alâ'îyye* adıyla mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât bölümleri yayımlanan eserin (Haydarâbâd 1309/1891) ilmî neşri Muhammed Mu'în ve Seyyid Muhammed Mişkât tarafından gerçekleştirilmiş (Tahran 1952, 1975), Ta'ki Bîniş de eserin yeni bir neşrini yapmıştır (Tahran 1992). Gazzâlî'nin *Maķâşidü'l-felâsife* adlı eserinin, *Dânişnâme-i 'Alâ'î*'nin yorumlanarak Arapça'ya çevrilmesinden oluştuğu iddia edilmektedir (Janssens, s. 17; *Elr.*, III, 102). Muhammed Achena ve Henri Masse, riyâziyyât bölümü de dahil olmak üzere eseri *Le livre de science* adıyla iki cilt halinde Fransızca'ya (Paris 1955-1958), A. Bogoutdinov Rusça'ya (*Ibn Sînâ: Izbrannyye proizvedeniya* [ed. Muso Dinorshoev] içerisinde, Duşanbe 1980, s. 69-203), Parviz Morewedge metafizik bölümünü *The Metaphysica of Avicenna* (*Ibn Sînâ*) adıyla İngilizce'ye (New York 1973) ve M. Gogacz *Metafizika ze zbio-ri pt: Księga wiedzy* başlığı altında metafizik bölümünü (Varşova 1973), B. Skladanek ise *Awicenna - Księga wiedzy* adıyla riyâziyyât bölümü hariç tamamını (Varşova 1974) Lehçe'ye çevirmiştir. 5. *el-Mebde' ve'l-me'âd*. Metafizik ve ahlâk konusunda yazılmış olup üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde varlık ve kısımları ile ilk ilkenin ispatlanması ve nitelikleri gibi konular ele alınmakta, ikinci bölümde varlıkların ilk ilkedен hiyerarşik bir yapı içerisinde sudûru, âlemin vücûda gelişi ve Tanrı-âlem ilişkisi gibi meseleler incelenmektedir. Son bölümde ise nefis teorisi, insan nefsi ve ölümsüzlüğü, ölümden sonraki durum, gerçek mutluluk, nübüvvet ve vahiy gibi konular tartışılmaktadır. Eser Abdullah-ı Nûrânî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1984). 6. *Uyûnü'l-hikme*. Mantık, tabiiyyât ve metafizik olmak üzere üç bölümden oluşan kitabın tabiiyyât bölümü ilk defa *Tis'ü resâ'il* içerisinde neşredilmiştir (İstanbul 1298, s. 2-25). Tamamı Hilmi Ziya Ülken tarafından *Resâ'il* içerisinde yayımlanan eserin (Ankara 1953) daha sonra pek çok neşri yapılmış, son olarak da kitabı Muvaffak Fevzi el-Cebr neşretmiştir (Dimaşk 1996). İbnü'l-İbrî tarafından Süryânîce'ye çevrilen esere Fahreddin er-Râzî bir şerh yazmıştır (TSMK, III. Ahmed, nr. 3250; Köprülü Ktp., nr. 884; Leiden Ktp., nr. 1447, 1448). 7. *et-Ta'likât*. Behmen-

yâr b. Merzûbân'ın, hocası İbn Sînâ'dan ders aldığı sırada kaydetmiş olduğu notlarından oluşmaktadır. Felsefenin temel konularıyla ilgili çeşitli bilgi ve görüşleri ihtiva eden kitap İbn Sînâ'nın ansiklopedik eserleriyle paralellik arz etmektedir. İlk ilmî neşri Abdurrahman Bedevî tarafından gerçekleştirilmiş (Kahire 1392/1973), daha sonra bu neşre dayanılarak yeniden basılmıştır (Tahran 1985). Eserin bazı bölümlerini Andreas Alpago Latince'ye çevirmiş (*Avicennae philosophi praeclarissime ac medicorum principis* içerisinde, Venetiis 1546, s. 102-121) ve bu çeviri daha sonra tekrar neşredilmiştir (Farnborough 1969). 8. *el-Mübâhâşât*. İbn Sînâ ile Behmenyâr b. Merzûbân ve İbn Zeyle gibi talebeleri arasında geçen felsefî konuşmalarından ve kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan oluşan eser, felsefenin muhtelif meselelerini ihtiva etmekte olup Abdurrahman Bedevî tarafından yayımlanmış (*Aristo 'inde'l-ʿArab: Dirâse ve nuşûş gayru menşûre* içerisinde, Kahire 1947, s. 117-239), daha sonra bu neşre dayanılarak yeniden basılmıştır (Küveyt 1978). Eserin ilmî neşrini Muhsin Bidârfer gerçekleştirmiş (Kum 1992), çeşitli bölümleri İngilizce ve Fransızca'ya çevrilmiştir (Janssens, s. 22). 9. *Hay b. Yakzân**. Sembolik hikâye tarzında yazılmış bir eserdir. Kitapta, insanın bedenî ve nefsanî güçlerini aşarak bilginin semavî kaynağı ile temas kurabileceği ve böylece varlık mertebeleri içerisinde kendisinin yerini kavrayabileceği düşüncesi işlenmektedir. Eser August Ferdinand (Traité des mystiques d'Avicenne, Leiden 1889), Türkçe çevirisiyle birlikte M. Şerefettin Yalçınkaya (İstanbul 1937), Ahmed Emîn (Kahire 1952) ve Fransızca çevirisiyle beraber Henry Corbin (Tahran - Paris 1954) tarafından yayımlanmıştır. 10. *el-Hikmetü'l-meşrikiyye*. 418 (1027) veya 419 (1028) yılında yazılan eser İbn Sînâ'nın diğer ansiklopedik çalışmalarında olduğu gibi mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Kısmen günümüze ulaşan eser, başlığı sebebiyle çeşitli tartışmalara konu olmuştur (Kutluer, s. 61 vd.). İbn Sînâ, bugün mevcut olan mantık bölümünün girişinde mantığı Meşrikîler'in başka şekilde adlandırdığını, fakat bu eserinde mantık adını kullanmayı sürdüreceğini söylemekte ve *eş-Şifâ*'ı gençlik yıllarında avam için yazmış olduğunu kaydederek bu kitabı da kendi konumunda bulunan-

lar için kaleme aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte çalışma muhteva olarak *eş-Şifâ*' ile paralellik arz etmekte, sadece metot bakımından ondan ayrılmaktadır. Ahmet Özcan'ın iki farklı nüshaya dayanarak neşre hazırladığı *el-Hikmetü'l-meşrikiyye*'nin (bk. bibl.) tabiiyyât konusunu içeren bölümü ise *eş-Şifâ*'ın tabiiyyât bölümünden bazı kısımların aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Eserin mantık bölümü ilk defa Muhibbuddin el-Hatîb tarafından *Manţıku'l-Meşrikiyye* adıyla neşredilmiş (Kahire 1338), daha sonra Tahran (1973, 1984) ve Beyrut'ta (1982) tekrar basılmıştır. Dimitri Gutas eserin giriş bölümünü İngilizce'ye (Leiden 1988), Ali Durusoy bazı bölümlerini özetleyerek ve yorumlayarak Türkçe'ye (İstanbul 1994-1995) çevirmiştir. 11. *el-İnsâf*. 397-398 (1006-1007) yıllarında kaleme alınan ve yirmi cilt olduğu belirtilen eser, Sultan Mesud'un 425'te (1034) İsfahan'ı ele geçirmesi esnasında kaybolmuş, sadece "Şerhu Kitâbi Eşûlûciyâ" (gerçekte Aristo'ya ait olmayan *Theologia*'nın şerhi), "Şerhu Kitâbi harfî'l-lâm" (*Metafizika*'nın "Lambda" bölümünün şerhi) ve "et-Ta'likât 'alâ havâşî Kitâbi'n-Nefs" (*De Anima* notları) adlı bölümleri günümüze ulaşmıştır. İbn Sînâ, Ebû Ca'fer el-Kiyâ adındaki bir dostuna yazdığı mektupta (aş. bk.), Meşşâî şârihlerinin Aristo'yu yeterince anlamadıklarını ve ona yöneltilen birtakım eleştirilerin haksız olduğunu belirttikten *el-İnsâf* adıyla bir eser yazdığını, bu eserde âlimleri Meşrikîler ve Mağribîler diye iki gruba ayırdığını, ilkinin ikincisine karşı muhalif bir durumda aktardığını ve kendisinin meselelere "insaf" ile yaklaştığını söylemektedir. Eserin günümüze ulaşan bölümleri Abdurrahman Bedevî tarafından *Aristo 'inde'l-ʿArab* içerisinde neşredilmiş (Kahire 1947, s. 22-116) ve bu neşre dayanılarak yeniden basılmıştır (Küveyt 1978). 12. *el-Hidâye*. İbn Sînâ'nın 414 (1023) yılında Ferdecân Kalesi'nde mahpusken kardeşi için yazdığı eser felsefenin mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât bölümleri hakkında sistematik ve muhtasar bilgiler ihtiva etmektedir. Bilinen iki nüshasına dayanılarak Muhammed Abduh tarafından neşredilmiş (Kahire 1974), son bölümü Jean Michot tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (Louvain 1988). 13. *el-Hikmetü'l-Arûziyye (el-Mecmûʿ)*. Ebû'l-Hüseyn el-Arûzî'nin isteği üzerine 392-393 (1001-1002) yıllarında mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât konusunda kaleme alınmış ansiklopedik bir

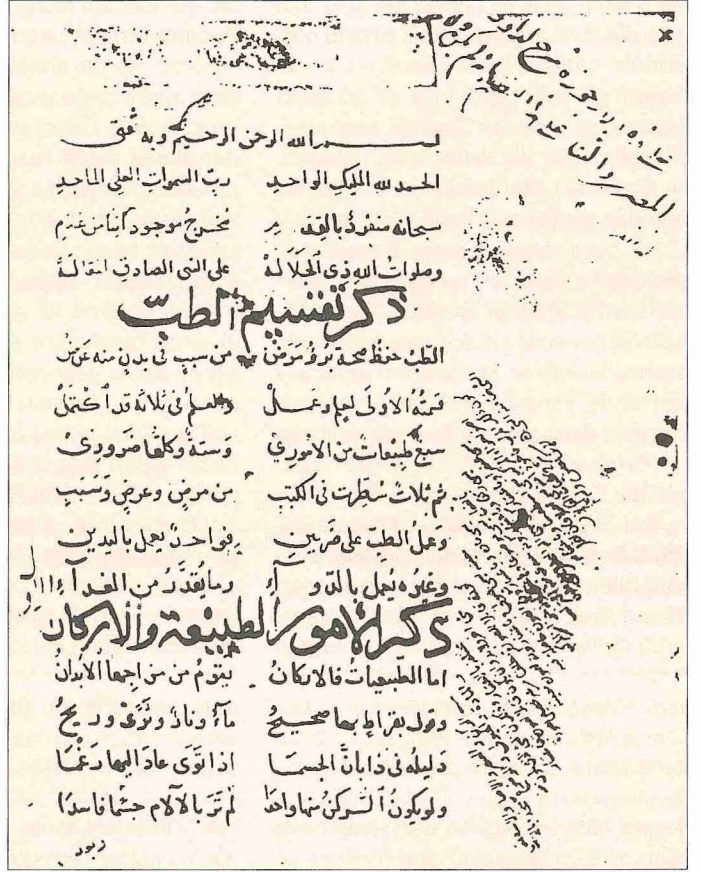
çalışmadır. Önemli bir kısmı günümüze ulaşan eserin (Uppsala, nr. 364; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4894) iki bölümünü *Kitâbü Rîtûrikâ* (Kahire 1950) ve *Kitâbü-ş-Şiʿr* (Kahire 1969) adlarıyla Muhammed Selîm Sâlim yayımlamıştır. Ayrıca "Fî'l-Ahlâk ve'l-infiʿâlâtî'n-nefsâniyye" alt başlığını taşıyan bölüm, Denise Remondon tarafından kısa bir giriş ve Fransızca çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (*Miscellanea* [Memorial Avicenne], Kahire 1954, IV, 19-29). 14. *Ahvâlû'n-nefs*. Nefsin tanımını, oluşumu, güçleri, bedenle ilişkisi, ölümsüzlüğü ve mutluluğu gibi konuları ele alan eseri Ahmed Fuâd el-Ehvânî neşretmiş (Kahire 1952), ayrıca kitap Hilmi Ziya Ülken tarafından da yayımlanmıştır (*Resâil* içerisinde, İstanbul 1953, II, 109-154). Eserin on üçüncü bölümünün Jean Michot Fransızca'ya (Louvain 1983) on altıncı bölümünü Dimitri Gutas İngilizce'ye (Leiden 1988) çevirmiştir. 15. *Lisânü'l-ʿArab*. Müellifin İsfahan'da bulunduğu sırada yazdığı Arapça sözlüktür. Kelâm ve tasavvufu ilgili bazı kavramların da açıklandığı eserin mevcut metni İhsan Yarşâtir tarafından neşredilmiştir (*Penj Risâle* içerisinde, Tahran 1332/1913, 1373/1953, s. 1-31). 16. *el-Kânûn fi't-tıb**. İbn Sînâ'nın tıp konusundaki en

İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıb* adlı eserinin unvan sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 1939)

önemli eseridir. Tıp biliminin genel konuları, basit ilaçlar, organ hastalıkları, kısımlara ait hastalıklar ve mürekkep ilaçlar olmak üzere beş ana bölümden oluşan eser ilk defa 1593'te Roma'da basılmış, daha sonra Kahire (1290), Bulak (1294), Leknev (1298) ve Lahor (1905) gibi pek çok yerde yayımlanmıştır. İdvâr el-Kaş (I. Al-Qashsh), Bulak baskısına dayanarak eseri notlarla birlikte dört cilt halinde yeniden neşretmiştir (Beyrut 1987, 1993). Gerard de Cremona tarafından Latince'ye çevrilen nüshası 1473'te Milano'da, 1279'da Roma'da gerçekleştirilen İbrânîce tercümesi ise 1491'de Napoli'de basılmıştır. Ayrıca Tokatlı Mustafa Efendi tarafından yirmi bir cilt halinde Türkçe'ye (TSMK, III. Ahmed, nr. 1903; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1015; Râgıb Paşa Ktp., nr. 1335), beş cilt halinde Özbek Türkçesi'ne (Taşkent 1954-1960), dört cilt halinde Farsça'ya (Tahran 1984) çevrilmiş, ayrıca bazı bölümleri Türkçe, Urduca, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça gibi dillere tercüme edilmiştir. Esere Arapça, Farsça, İbrânîce ve Latince olmak üzere pek çok şerh ve hâşiye yazılmıştır. 17. *el-Urcûze fi't-tıbb* (*el-Manzûme fi't-tıbb*, *el-Elfiyye*). İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıbb*'inin bir bakıma özeti olan eser, temel tıbbî bilgilerin kolaylıkla zihinde tutulması amacıyla "urcûze" geleceğine uygun olarak nazmedilmiştir. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü unsurlar, mizaçlar ve bazı hastalıklar gibi teorik, ikinci bölümü genel sağlık kuralları, beslenme, ilaçlar ve çeşitli tedavi yöntemleri gibi pratik konulara ayrılmıştır. 1829'da Kalkûta'da, 1845'te Leknev'de basılan eseri Henri Jahier ile Abdülkâdir Nûreddin Latince ve Fransızca tercümeleriyle birlikte yayımlamışlardır (Paris 1956). İlmî neşri Muhammed Zühayr el-Bâbâ tarafından gerçekleştirilen kitabı (*Min Mü'ellefâtı İbn Sînâ* içerisinde, Halep 1984, s. 89-194) 1260'ta Moise İbn Tibbon mensur, 1261'de Salomon İbn Eyyûb ve daha sonra Chayyim İsrâel manzum olarak İbrânîce'ye, XII. yüzyılda Gerard de Cremona, 1284'te Armengaud Blaise mensur ve Jean Faucher manzum (Nîmes 1630) olarak Latince'ye tercüme etmişlerdir. Eserin bir bölümü A. Borruso tarafından *Ibn Sînâ- Dieta e igiene nel "Poema della Medicina" di Aviceno* başlığı altında İtalyanca'ya çevrilmiş (*Islam: Storia e Civiltà*, Roma 1985, IV, 42-55), başta İbn Rüşd olmak üzere birçok müellif manzumeye şerh ve zeyil yazmıştır.

İbn Sînâ'nın
tıpla ilgili
eseri
el-Urcûze
fi't-tıbb'in
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Bağdatlı
Vehbi Efendi,
nr. 1407)

tır. 18. *Def'ûl-mazarri'l-küllîyye 'anil-'ebdânî'l-insânîyye* (*Tedârikü envâ'i'l-ḥaṭa'i'l-uḥâṭa'a fi't-tedbir*). Vezir Ahmed b. Ahmed es-Sehlî için kaleme alınmıştır. İlk olarak Ebû Bekir er-Râzî'nin *Menâfi'u'l-ağziye*siyle birlikte yayımlanan (Kahire 1305) ve daha sonra birçok baskısı yapılan (Beyrut 1975, 1982) eserin ilmî neşri Muhammed Zühayr el-Bâbâ tarafından gerçekleştirilmiştir (*Min Mü'ellefâtı İbn Sînâ*, Halep 1984, s. 11-73). 1547'de Latince'ye ve daha sonra Cemâlüddeve Hüseyin Tarhan'a ithafen Farsça'ya çevrilen eseri Hüseyin el-Câbir el-Ensârî yine Farsça'ya (Delhi 1310/1892), E. Talabova da *Traktat Ibn Siny po Gigiene* adıyla Rusça'ya (Taşkent 1978, 1982) tercüme etmiştir. İbn Sînâ'nın, yirmi iki-yirmi üç yaşlarında iken Buhara'da Hârizmî fakih Ebû Bekir el-Berkî'nin isteği üzerine felsefî literatüre bir şerh mahiyetinde kaleme aldığı yirmi cilt hacmindeki *el-Hâşıl ve'l-maḥşûl* adlı eseri günümüze ulaşmamıştır.

B) Risâleleri. 1. *el-Aḥḥaviyye fi emri'l-me'âd*. İbn Sînâ'nın kurban bayramı hediyesi olarak Emîr Ebû Bekir Muhammed b. Ubeyd için kaleme aldığı risâle ölümünden sonraki hayatı konu edinmek-

tedir. Süleyman Dünyâ (Kahire 1368) ve farklı nüshalara dayanarak Hasan Âsî (Beyrut 1407/1987) tarafından yayımlanan eseri Andreas Alpago Latince'ye çevirmiş (*De Mahad id est de Dispositione seul loco ad quem Revertitur homo vel Anima post Mortem*, Venetiis 1546), Hüseyin Hadîvecem de risâlenin klasik dönemde yapılmış mütercimi bilinmeyen bir Farsça çevirisini neşretmiştir (Tahran 1972, 1985). Eser ayrıca K. Olimova tarafından Rusça'ya çevrilmiştir ([ed. Muso Dinorshoev] *Ibn Sina, Izbrannye proizvedeniya* içerisinde, Donish 1980, s. 329-362). 2. *Maḳâle fi'n-Nefs*. Sâmanî Hükümdarı Nûh b. Mansûr için kaleme alınmış olup on bölümden meydana gelmektedir. İlk neşri Almanca çevirisi ve notlarla birlikte L. Landauer tarafından gerçekleştirilmiştir (*Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Stuttgart 1876, XXIX, 335 vd.; bu neşrin tıpkıbasımı için bk. *Islamic Medicine* [ed. Fuat Sezgin], Frankfurt 1996, X, 65-148). Edward Abbot van Dyck'in bu neşre dayanarak *Hediyyetü'r-Re'is li'l-Emîr* adıyla yeniden yayımladığı risâleyi (Kahire 1325) Ahmed Fuâd el-Ehvânî *Aḥvâlü'n-nefs* içerisinde neşretmiştir (Kahire 1952, s.

147-178). Eser, Andreas Alpago tarafından Latince'ye (*Avicenna Philosophy Praeclarissimi ac Medicorum Principis Compendium De Anima*, Venetiis 1546), Edward Abbot van Dyck tarafından İngilizce'ye (*A Compendium on the Soul*, Verona 1906) çevrilmiştir. 3. *Fî Ma'rifeti'n-nefsi'n-nâtika ve ahvâlihâ*. Muhammed Sâbit el-Fendî (Kahire 1934), Ahmed Fuâd el-Ehvânî (a.g.e., s. 181-192) ve Albert Nasrî Nâdir'in (*en-Nefsü'l-beşeriyye 'inde İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1986, s. 29-38) neşrettiği risâle, klasik dönemde adı bilinmeyen bir mütercim tarafından Farsça'ya çevrilmiş, eseri ayrıca Jean Michot Fransızca'ya tercüme etmiştir (*Revue philosophique de Louvain*, LXXII [Louvain 1984], s. 479-499). 4. *el-Şâhidetü'l-'ayniyyetü'r-rûhiyye fî'n-nefs*. Yirmi beyitten ibaret olan bu risâle insanî nefsin bedenle ittisâlini ve ondan ayrılmasını konu edinmektedir. Kahire'de neşredilen (1288) ve daha sonra bu neşre dayanılarak birçok defa basılan (Tahran 1296, 1303, 1331) eseri Türkçe çevirisi ve şerhiyle birlikte Mustafa Kâmil (İstanbul 1307), Fransızca tercümesiyle birlikte Carra de Vaux (IV [Paris 1899], s. 157-173) yayımlamış, ayrıca *en-Nefs* (*Mantıku'l-meşrikiyyûn* içerisinde, Kum 1984, s. kb-kc) ve *Şâhîde fî'n-nefs* (*en-Nefsü'l-beşeriyye 'inde İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1986, s. 113-114) başlığı ile basılmıştır. Kasideyi Arthur Arberry İngilizce'ye (*Avicenna on Theology* içerisinde, London 1951, s. 77-78), Y. Kolovsky ve T. Mardonov Tıccık ve Rusça'ya (*İbn Sina-Saturna Predel* içerisinde, Irfon 1980; ayrıca farklı bir Rusça tercümesi için bk. *Sadoi Sharq*, VIII [Duşanbe 1971], s. 115-117), açıklaması ve Arapça metniyle birlikte Hayrani Altıntaş Türkçe'ye (*Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Ankara 1984, s. 241-253) çevirmiştir. Risâle, başta Ebû Ubeyd el-Cüzcânî, Süyûtî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmak üzere pek çok müellif tarafından şerh edilmiştir. 5. *el-Ecrâmü'l-'ulviyye*. Aşağıda zikredilen sekiz risâle ile birlikte *Tis'ü resâ'il* içerisinde yayımlanmıştır (İstanbul 1298; Bombay 1316; Kahire 1326; nşr. Hasan Âsî, Beyrut 1406/1986). 6. *el-Şuva'l-insâniyye ve idrâ-kâtühâ*. *Mecmû'atü'r-resâ'il* içerisinde yeniden yayımlanan risâle (Kahire 1328/1910, s. 210-223), aynı zamanda filozofun Hasan Âsî tarafından neşredilen *Fî't-Taşavvuf* adlı eserinin (*et-Tefsîrü'l-Şur'ânî ve'l-lugatü's-şâfiyye fî felsefeti İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1403/1983, s. 126-147)

136-143. sayfaları arasındaki bölümünü teşkil etmektedir. George C. Anawati *Fî't-Taşavvuf*'un Fârâbî'ye ait olduğunu iddia etmekteyse de Sholmo Pines, Halîl el-Cer ve Hasan Âsî gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalar sonucunda risâlenin İbn Sînâ'ya ait olduğu anlaşılmıştır (Hasan Âsî, *et-Tefsîrü'l-Şur'ânî*, s. 127). 7. *el-Hudûd*. Yetmiş kadar felsefî terimin tanımını ihtiva etmekte olup yeni bir neşri-ni Asin Palacios (Kahire 1963) ve Abdülemîr el-A'sem (*el-Mustalahü'l-felsefî 'inde'l-'Arab* içerisinde, Bağdat 1985, s. 229-263) gerçekleştirmiştir. Risâleyi Andreas Alpago Latince'ye (*De Diffinitionibus et Quaestibus*, Venetiis 1546), Anne Marie Goichon Fransızca'ya (*Introduction à Avicenne, son épître des définitions*, Paris 1933) ve Muhammed Mehdi Fülândvend Farsça'ya (*Hudûd yâ Ta'rîfât*, Tahran 1399/1979) tercüme etmiştir. 8. *Aksâmü'l-'ulûmî'l-'akliyye*. Zemahşerî'nin *Kitâbü'l-Mufaşşal*'ı ile birlikte (Delhi 1309/1891; Leknev 1323/1905) ve *Mecmû'atü'r-resâ'il* ile (yk. bk., s. 224-242) *el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Sînâ* (nşr. Abdülemîr Z. Şemseddin, Beyrut 1988, s. 261-272) içerisinde yayımlanmıştır. İbrânice'ye (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 817) ve Andreas Alpago tarafından Latince'ye çevrilen eseri (*De Divisionibus Scientiarum*, Venetiis 1546) Anawati Fransızca'ya ("Les divisions des sciences intellectuelles d'Avicenne", *MIDEO*, XIII [Kahire 1977], s. 323-335) ve bir bölümünü Muhsin Mehdi İngilizce'ye ("On the Division of the Rational Sciences" [ed. Ralph Lerner – Muhsin Mehdi], *Medieval Political Philosophy*, New York 1993, s. 95-97) tercüme etmiştir. 9. *İşbâtü'n-nübüvvât ve te'vîlü rumûzihim ve emsâlihim*. Giriş ve notlarla birlikte Michael Marmura (Beyrut 1968, 1991) ve Abdülemîr Z. Şemseddin (*Tis'ü resâ'il*, s. 298-309) tarafından neşredilen eser Farsça'ya (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4894) ve Marmura tarafından İngilizce'ye ([ed. Ralph Lerner – Muhsin Mehdi], *Medieval Political Philosophy*, New York 1993, s. 112-121) çevrilmiştir. 10. *en-Nîyrûziyye*. Nevruz günü hediyesi olarak Emîr Ebû Bekir Muhammed b. Ubeyd için kaleme alınmış olup varlıkların hiyerarşik yapısı, harflerin varlıklara delâleti ve hurûf-ı mukattaanın anlamlarını konu edinmektedir (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, *Nevâdirü'l-mahtûât* içerisinde, Kahire 1954, II, 30-42). 11. *el-'Ahd*. Ahlâka dair olan eser, ayrıca Sadreddin er-Râzî'nin *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye*-

siyle birlikte (Tahran 1313/1895) ve *Mecmû'atü'r-resâ'il* ile (s. 203-209) *Aristo 'inde'l-'Arab* (Kahire 1328/1910, s. 247-249) içerisinde neşredilmiştir. 12. *İlmü'l-ahlâk*. *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye* (yk. bk.), *Mecmû'atü'r-resâ'il* (s. 189-202) ve *el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Sînâ* (s. 369-377) içerisinde de yayımlanmıştır. *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye*'deki metin hariç diğer matbu nüshalarda bu risâle ile *el-'Ahd* risâlesi arasında tedâhüller söz konusudur (Hasan Âsî, *Tis'ü resâ'il*, s. 8-9). 13. *Selâmân ve Ebsâl*. Sembolik hikâye tarzında kaleme alınmış olup insanî nefsin dünyadan uzaklaşarak kemale erişini ve faal akılla ittisâlini konu edinmektedir. Risâlenin orijinal metni bugüne ulaşmamış, sadece Nasîrüddîn-i Tûsî'nin, İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ına yazmış olduğu şerh vasıtasıyla bir tür özetine vâkıf olunabilmektedir. Henry Corbin metni, tahlili ve değerlendirilmesiyle birlikte Fransızca'ya çevirmiş (*Avicenne et le récit visionnaire* içerisinde, Tahran-Paris 1954), Willard R. Trask bu çeviriye dayanarak eseri İngilizce'ye (Texas 1980), S. Huseinzoda ve A. Sapirova Rusça'ya (*Pirûzinoma* içerisinde, Duşanbe 1980, s. 63-72) tercüme etmiştir. 14. *e't-Tayr*. Yine sembolik hikâye tarzında yazılmış olan risâlede insan nefsinin dünyevî kötülüklerden arınmak suretiyle gerçeği elde edebileceği ve böylece en üstün mutluluğa erişebileceği görüşü işlenmektedir. İlk defa August F. Mehren tarafından aşağıda zikredilen beş risâle ile birlikte neşredilmiş (*Traité mystiques d'Abou Ali Hosseïn b. Abdollah b. Sina ou d'Avicenne (I-IV)* içerisinde, Leiden 1889-1899), daha sonra Luvîs Şeyho (*Maqâlât felsefiyye* içerisinde, Beyrut 1908, 1911, 3. bs.; Kahire 1985, s. 65-70) ve Hasan Âsî (*et-Tefsîrü'l-Şur'ânî* içerisinde, Beyrut 1403/1983, s. 336-343) tarafından yayımlanmıştır. Ömer b. Sehlân es-Sâvî ile Şehâbeddin es-Sühreverdi (Tahran 1935) ve Mevlânâ Vechüddin'in Farsça'ya, August F. Mehren ve Henry Corbin'in Fransızca'ya (*Avicenne et le récit visionnaire* içerisinde, Paris-Tahran 1954, s. 215-222), S. Huseinzoda ile A. Sapirova'nın Rusça'ya (*Pirûzinoma* içerisinde, Duşanbe 1980, s. 35-44) çevirdiği risâleye beş şerh yazılmıştır. 15. *el-'İşk*. Filozof bu risâleyi öğrencisi Ebû Abdullah el-Ma'sûmî için kaleme almıştır. Kısa bir girişle yedi bölümden oluşan risâle *Câmî'u'l-bedâ'î* içerisinde (Kahire 1335/1916, s. 68-91) ve Türkçe çevirisiyle birlikte Ahmet Ateş (*Resâ'ilü İbn Sînâ* içeri-

sinde, İstanbul 1953, III, 1-30), ayrıca Hasan Âsî (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî*, s. 241-269) tarafından yayımlanmıştır. Eseri August F. Mehren (yk. bk.), giriş ve notlarla birlikte Tahani Sabri Fransızca'ya (*Revue des études islamiques*, LVIII [Paris 1990], s. 109-134), Ziyâeddin Dürri (Tahran 1318/1900), A. Samandar Ghuryani (*Ibn Sina and Sufism* içerisinde, Kâbil 1980, s. 59 vd.) Farsça'ya, Emil Fackenheim İngilizce'ye (*Mediaeval Studies*, VII [Toronto 1945], s. 208-228) ve S. Srebryakov Rusça'ya (*Traktat Ibn Siny o lyubvi*, Tiflis 1976) tercüme etmiştir. 16. *Mâhiyyetü's-şalât*. Bir girişle üç bölümden oluşan risâlede insanın ruhî ve maddî yönüne paralel olarak namazın da zâhirî ve bâtinî yönlerinin olduğu vurgulanmakta, bu kulluk fiili ahlâkî, ontolojik ve epistemolojik temelleriyle ortaya konulmaktadır. Birçok defa basılan (Tahran 1313; Kahire 1335; Kum 1980) ve Hasan Âsî tarafından yeniden yayımlanan (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 203-222) risâleyi August F. Mehren Fransızca'ya (yk. bk.), Ziyâeddin Dürri Farsça'ya (Tahran 1318/1900), Arthur Arberry İngilizce'ye (*Avicenna on Theology* içerisinde, London 1951, s. 50-63) ve Mehmet Naci Bolay Türkçe'ye (*İbn-i Sînâ* içerisinde, Ankara 1988, s. 90-100) çevirmiştir. 17. *Ma'na'z-ziyâre ve keyfiyyetü te'sîrihâ*. Eserde ilk ilke, gök cisimleri ve insanî nefsin varlıklara tesiriyle bunun şartları ele alınmaktadır. Birçok defa basılan (Kahire 1315; Kum 1980; Beyrut 1988) ve Hasan Âsî tarafından yeniden neşredilen (Beyrut 1403/1983) risâleyi August F. Mehren Fransızca'ya tercüme etmiştir (yk. bk.). 18. *Def'u'l-ğam mine'l-mevt*. İbn Sînâ'ya nisbet edilerek çeşitli baskıları yapılan (Beyrut 1911, 1403/1983, 1988; Frankfurt 1974; Kum 1980), Fransızca (yk. bk.) ve Türkçe'ye (çev. M. Naci Bolay, *İbn-i Sina* içerisinde, Ankara 1988, s. 101-120) çevrilen risâlenin İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'ının bir bölümü olduğu ileri sürülmüşse de (Yahyâ Mehdevî, s. 276) Abdülemir Z. Şemseddin risâlenin İbn Sînâ'ya ait olduğunu belirtmektedir (*el-Mezhebû't-terbevî 'inde İbn Sînâ*, s. 221-222). 19. *el-Kazâ' ve'l-kader*. *Câmi'u'l-bedâ'i'* içerisinde neşredilen risâle (s. 43-68) adı bilinmeyen bir kişi tarafından Farsça'ya (nşr. Muhammed Dânişpejûh, *Ferheng-i İrân Zemîn*, Tahran 1979, XXIV, 1-85) ve August F. Mehren tarafından Fransızca'ya (yk. bk.) tercüme edilmiştir. 20. *Tefsîru sûreti'l-İhlâş*. *Şerhu'l-Hidâ-*

yeti'l-Eşîriyye (Tahran 1313/1895, s. 299-311) ve aşağıda zikredilen beş risâle ile birlikte *Câmi'u'l-bedâ'i'* içerisinde yayımlanan risâle (Kahire 1335/1916, s. 15-24) Fransızca tercümesiyle beraber Jean Michot (*MIDEO*, XIV [Caire 1980], s. 317-328), ayrıca Hasan Âsî (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 104-113) tarafından neşredilmiştir. Fahreddin b. Ahmed Rûzârî'nin Farsça'ya çevirdiği risâle Türkçe (1893) ve Urduca'ya da (Delhi 1905) tercüme edilmiş, Devvânî esere bir hâşiye yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1441; Râgıb Paşa Ktp., nr. 1469; Tahran Millî Ktp., nr. 872). 21. *Beyânü'l-hüviyye ve'l-ilâhiyye ve'l-eḥadiyye*. 22. *Tefsîru sûreti'l-Felaḫ* (Delhi 1311/1893). Ayrıca birçok defa basılan eserin ilmî neşrini Hasan Âsî gerçekleştirmiştir (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 114-121). 23. *Tefsîru sûreti'n-Nâs* (Delhi 1311/1893). İlmî neşri Hasan Âsî tarafından yapılmıştır (a.g.e., s. 121-125). 24. *Ecvibe'alâ mesâ'ili Ebî'r-Reyḥân el-Birûnî*. İbn Sînâ'nın, Birûnî'nin yönelttiği felsefî sorulara verdiği cevaplardan oluşan risâlenin ilmî neşrini Hilmi Ziya Ülken gerçekleştirmiştir (*Resâ'il* içerisinde, İstanbul 1953, II, 2-36). Daha sonra Seyyid Hüseyin Nasr ile Mehdi Muhakkık (*Ebû Reyḥân el-Birûnî ve İbn Sînâ: el-Es'ile ve'l-ecvibe* içerisinde, Tahran 1393/1972, s. 1-37) ve Türkçe çevirisiyle birlikte Muhammed Tancî (*Beyrunî'ye Armağan* içerisinde, Ankara 1974, s. 230-301) tarafından yeniden yayımlanan eseri Murtazâ Mutahharî Farsça'ya (*Berresihâ der Bâre-i Ebû Riḥân Birûnî, Essays on al-Birûnî* içerisinde, Tahran 1973, s. 116-164), I. Muminov (*Al-Birûnî and İbn Sînâ, Peripiska*, Taşkent 1973) ve Yu. Zavadovsky ([ed. M. Dinorshoev], *Ibn Sina, Izbrannyye proizvedeniya* içerisinde, Donish 1980, s. 365-390) Rusça'ya tercüme etmiştir. 25. *'İlletü kıyâmî'l-arz fi vasa'î's-semâ'*. Bir girişle on bölümden meydana gelmekte olup *Resâ'ilü's-Şeyḥi'r-Re'is* içerisinde tekrar neşredilmiştir (Kum 1980, s. 441-454). 26. *Sırrü'l-kader*. Kader meselesini ontolojik, ahlâkî ve eskatolojik açıdan ele alan ve birçok baskısı yapılan risâleyi (Tahran 1895; Kahire 1328/1910; Haydarâbâd 1934; Kum 1980) son olarak Hasan Âsî neşretmiş (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 302-305), George Fadlo Hourani de İngilizce'ye çevirmiştir ("İbn Sînâ's 'Essay on the Secret of Destiny'", BSOAS, XXIX [Hertford 1966], s. 25-48). 27. *el-Mebde' ve'l-me'âd*. İbn Sînâ'nın yukarıda aynı adla zikredilen ki-

tabından farklı olup ilk defa *Mecmû'atü'r-resâ'il* içerisinde neşredilmiştir (Kahire 1328, s. 250-255). 28. *el-Ef'âl ve'l-infi'âlât*. *Sırrü'l-kader* ve aşağıda zikredilen beş risâle ile birlikte *Seb'u resâ'il* içerisinde neşredilen eser (Haydarâbâd 1353/1934), *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde yeniden basılmıştır (Kum 1980, s. 221-230). Ortaçağ'da Latince'ye çevrilen eseri (Leiden 1989) Ziyâeddin Dürri Farsça'ya (Tahran 1318/1900), önemli bir bölümünü Jean Michot Fransızca'ya (Lovanii 1986) tercüme etmiştir. 29. *el-'Arşîyye*. İbrâhim Hilâl tarafından Haydarâbâd baskısında yapılan kısmî düzeltmelerle yeniden neşredilen risâle (*Dirâse fi'l-İslâm* içerisinde, Kahire 1982, II, 1-42; ayrıca bk. *MMAr*, XXVI [Küveyt 1980], s. 65-106) *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde tekrar basılmıştır. Eseri Ziyâeddin Dürri Farsça'ya (Tahran 1318), Arthur Arberry kısmen İngilizce'ye (*Avicenna on Theology*, London 1951, s. 25-37), George F. Hourani iki pasajını tenkitli olarak Fransızca'ya (*The Philosophical Forum*, IV/1 [Boston 1972], s. 76-78), E. Meyer belirli bölümlerini geniş bir tahlille birlikte Almanca'ya (*ZDMG*, CXXX [Wiesbaden 1980], s. 226-278) çevirmiştir. 30. *es-Sa'ade ve'l-hüceci'l-'aşere*. İnsan nefsinin cevher olduğu, bozulmaya uğramayacağı, ilâhî feyizden istimat ettiği, gök cisimlerinin nefsi-nâtikaya sahip bulunduğu, nefsin beden-den ayrıldıktan sonraki durumu gibi konuları ele almaktadır. *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde yeniden basılan eseri Ziyâeddin Dürri Farsça'ya tercüme etmiştir (*Risâle-i Tuḥfe*, Tahran 1319). 31. *el-Mûsîka*. *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde tekrar yayımlanmıştır. 32. *el-Ḥassü 'ale'z-zîkr*. *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* ve *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* (Beyrut 1403/1983) içerisinde yeniden basılmış, Ziyâeddin Dürri tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. 33. *Esbâbü'r-ra'd*. Fuat Sezgin'in (GAS, VII, 223) Theophrastos'un *Meteorology* adlı eserinin bir bölümü olduğunu söylediği risâle, *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde tekrar basılmıştır. 34. *Tefsîru âyeti'n-Nûr*. Aşağıda zikredilen on bir risâle ile birlikte Hasan Âsî tarafından neşredilmiştir (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, Beyrut 1403/1983, s. 86-91). 35. *Tefsîru âyeti "gümme'stevä ile's-semâ' ve hiye duḥân"*. Daha önce *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye* içerisinde yayımlanmıştır (Tahran 1313/1895, s. 296-

298). 36. *Tefsîru sûreti'l-A'îlâ*. 37. *et-Taşavvuf*. Hasan Âsî tarafından yayımlanmıştır (bk. 6. risâle). 38. *Kelimâtü's-sûfiyye*. Hasan Âsî, tek nüshası bulunan risâlenin diğer bir neşrinde Yahyâ Mehdevî'nin de belirttiği gibi (*Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 291) eserin Sühreverdî'ye ait olduğunu söylemektedir (*MMMAr.*, XXVII [Küveyt 1983], s. 139-186). 39. *el-İlmü'l-ledünnî*. İbn Sînâ'ya aidiyeti tartışmalıdır. Yahyâ Mehdevî risâleyi Gazzâlî'ye nisbet etmekte (*Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 282), diğer bazı araştırmacılar ise müellifinin bilinmediğini ileri sürmektedir (Janssens, s. 69). 40. *el-Kerâmât ve'l-mucizât ve'l-e'acib*. Hasan Âsî'den sonra Abdülemîr Z. Şemseddin'in de İbn Sînâ'ya nisbetle neşrettiği risâlenin (aş. bk.) esasen Ömer b. Sehlân es-Sâvî'ye ait olduğu kaydedilmektedir (Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 277; Janssens, s. 70). 41. *el-Melâ'îke*. 42. *ed-Du'â*. 43. *Kelâmü's-Şeyh fi'l-mevâ'iz*. 44. *Mâhiyetü'l-hüzn*. 1937 yılında İstanbul'da basılan eser, önceki iki risâle ve diğer bazı risâlelerle birlikte ayrıca Abdülemîr Z. Şemseddin tarafından yayımlanmıştır (aş. bk.). 45. *el-Virdü'l-a'zam*. 46. *es-Siyâsetü'l-menziiliyye*. Bir girişle altı bölümden oluşan risâlede ahlâk, ev idaresi ve siyaset gibi konular ele alınmaktadır. İlk defa Luvîs Ma'lûf tarafından neşredilen risâle (*Mecelletü'l-Meşrîk*, IX [Beyrut 1906], s. 2-17) *Maķā-lât felsefiyye* (yk. bk.) ve *Mecelletü'l-Mürşid el-İrâkiyye* (Bağdat 1929) içerisinde yeniden basılmış, eseri F. Ahmed bir giriş yazısı ve bazı düzeltmelerle birlikte tekrar yayımlamıştır (*Mecmû' fi's-siyâse* içerisinde, İskenderiye 1982, s. 61-111). Abdülemîr Z. Şemseddin, yukarıda geçen bazı risâleler ve aşağıda zikredilen dokuz risâle ile birlikte eserin yeni bir neşrini gerçekleştirmiş (*el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1988, s. 232-260) ve Muhammed Necmî Zencânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (*İbn Sînâ ve tedbirü menzil*, Tahran 1319/1901). 47. *el-Erzâk*. Risâlede, insanlar arasında görülen rızıkla ilgili farklılıkların sebepleri ve sonuçları metafizik ve ahlâkî açıdan tahlil edilmektedir. 48. *Tedbirü menzili'l-asker*. Bir sayfadan ibaret olan risâle ordu kumandanına yapılmış bazı tavsiyeleri içermektedir. 49. *Fezâ'ilü's-şarâb ve siyâsü'l-beden*. 50. *Tedbirü'l-müsâfir*. Risâlede yolculuğa çıkacak kişinin tıbbî açıdan nelere dikkat etmesi ge-

rektiği anlatılmaktadır. Hazmi Tura'nın Türkçe çevirisiyle birlikte Arapça metnin tıpkıbasımı A. Süheyl Ünver tarafından gerçekleştirilmiştir (*Türk Tıp Tarihi Arki-vi*, III/10 [İstanbul 1938], s. 33-48; Türkçe tercümenin daha sonraki baskısı için bk. Ünver, s. 77-85). 51. *Neşâ'ihu'l-hükemâ'li'l-İskender*. 52. *Te'vilü'l-ahlâm (Ta'birü'r-rü'yâ, el-Menâmiyye)*. İngilizce çevirisiyle birlikte Abdülmuid Han tarafından neşredilen risâlenin (*Avicenna Commemorative Volume* içerisinde, Calcutta 1956, s. 255-307; bu İngilizce çevirinin diğer bir baskısı için bk. *Indo-Iranica*, IX/3 [Calcutta 1956], s. 15-30) on bölümünü Ali Ekber-i Şehâbî Farsça'ya (Tahran 1316), 6-9, 15, 25 ve 39. bölümlerini bir değerlendirmeye yazısıyla birlikte Sholmo Pines Fransızca'ya (*Israel Oriental Studies*, IV [Tel Aviv 1974], s. 104-153) çevirmiştir. 53. *el-Bir ve'l-ism*. İbn Sînâ'nın yirmi bir-yirmi iki yaşlarında iken Buhara'da Ebû Bekir el-Berkî'nin isteği üzerine kaleme aldığı bir risâlesidir (nşr. A. Zayour, Sion 1970). Bekir Karlığa bu risâlenin 'İlmü'l-ahlâk'ın (yk. bk.) devamı olduğunu ortaya koymuştur (*İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risâlesi*, s. 7 vd.). 54. *Risâle ilâ İbn Kâkûye*. İbn Sînâ'nın, Alâüddeve Muhammed b. Rüstem'e Hemedan'da gizlendiği veya Ferdecân Kalesi'nde mahpus olduğu sırada yazdığı mektuptur (nşr. Hilmi Ziya Ülken, *Resâ'il*, II, 44-45). 55. *el-'Ukûl*. Filozofa aidiyeti şüphelidir (Yahyâ Mehdevî, s. 282; Abdülemîr Z. Şemseddin, s. 228). 56. *el-Kelâm 'ale'n-nefsi'n-nâtîka*. Nuh b. Mansûr İbn kâleme alınan risâle Ahmed Fuâd el-Ehvanî tarafından neşredilmiştir (*Ahvalü'n-nefs* içerisinde, s. 195-199). 57. *el-Ahlâk*. Ahlâka dair birçok terimin açıklandığı risâle Bekir Karlığa tarafından Türkçe tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (yk. bk.; risâlenin Türkçe çevirisiyle birlikte yazma nüshasının tıpkıbasımı için bk. Karlığa – Kazancıgil, VI [İstanbul 1996], s. 121-142). 58. *Resâ'il hâşşa bi-İbn Sînâ*. Filozofun adı bilinmeyen bir öğrencisine yazdığı iki mektubu ihtiva etmektedir. *el-Mübâhâşât*'ın yazma nüshası içerisinde yer alan bu mektuplar Abdurrahman Bedevî tarafından neşredilmiş (*Aristo 'inde'l-'Arab* içerisinde, s. 240-246), Dimitri Gutas, Bedevî neşrinde ikinci sırada yer alan mektubu İngilizce'ye çevirmiştir (*Avicenna and the Aristotelian Tradition*, Leiden 1988, s. 56-60). 59. *Risâle fi'r-red ile's-Şeyh Ebi'l-Ferec İbn-i'l-Tayyib*. Ebû'l-Ferec'in tabii güçler

hakkındaki bir risâlesine reddiyedir. Hilmi Ziya Ülken'in aşağıda zikredilen on üç risâle ile birlikte neşrettiği eseri (bk. *Resâ'il*, I, 57-65) Mirza Mesut Baykal *Kuva-yı erbaa* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (*Türk Tıp Tarihi Arki-vi*, III/9 [İstanbul 1938], s. 17-25). 60. *Ecvibât'an sitte 'aşrete mesâ'il*. Ebû Reyhân el-Bîrûnî'nin felsefenin çeşitli konularıyla ilgili olarak sorduğu sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır. Yahyâ Mehdevî'nin *el-Mübâhâşât*'ın bir bölümü olarak düşündüğü risâle (*Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 211-212), daha önce *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eğriyye* içerisinde neşredilmiş (yk. bk.), Murtaşâ Mutahharî risâleyi burada yer alan bir kısım soruların tahliliyle birlikte Farsça'ya çevirmiştir (*Beresihâ der Bâre-i Ebû Rihân Bîrûnî* içerisinde, Tahran 1973, s. 116-164). 61. *Mektûbât Ebi Sa'id ile's-Şeyh ve cevâbuhâ*. İbn Sînâ'nın Ebû Sa'id-i Ebû'l-Hayr ile ahlâkî içerikli yazışmalarından ibarettir. 62. *el-İntifâ'an mâ nüsibe ileyh*. Filozofun Ebû Ubeyd el-Cûzcânî'ye cevabî bir mektubudur. 63. *Risâle li's-Şeyh ilâ Ebi Tâhir b. Haşşûl*. 64. *Risâle li's-Şeyh ilâ Ca'fer el-Kâşânî*. 65. *Risâle ile's-Şeyh Ebi'l-Fazl b. Maḥmûd*. 66. *Risâle ile's-Şeyh Ebi'l-Kâsım b. Ebi'l-Fazl*. 67. *İbâtilü aḥkâmi'n-nücûm*. 68. *Aḥvâlü'r-rûh*. Risâlenin İbn Sînâ'ya aidiyetinde ciddi kuşku bulunmamaktadır (Yahyâ Mehdevî, s. 260; Janssens, s. 55). 69. *Risâle ilâ Ebi 'Ubeyd el-Cûzcânî*. Varlık ve kısımları hakkındadır. 70. *Cevâbü'l-mesâ'il*. 71. *Ecvibe 'an 'aşri mesâ'il*. Kaynaklarda soruları soran kişinin Bîrûnî olduğu belirtilirse de yapılan araştırmalar sonucunda bunun doğru olmadığı anlaşılmıştır (Küyel, s. 83 vd.). Türkçe çevirisiyle birlikte ilmî neşrini Mübahat Türker Küyel'in gerçekleştirdiği eseri (a.g.e., s. 95-112) Andreas Alpaço kısmen Latince'ye çevirmiştir (Venetiis 1546; Farnborough 1969). 72. *el-Vüs'a (el-Fezâ)*. Sholmo Pines tarafından yeniden neşredilmiştir (*Studies in Abu'l-Barakât al Baghdâdî* içerisinde, Leiden 1979, s. 96-173). 73. *Risâle ilâ Ebi Ca'fer el-Kiyâ*. İbn Sînâ'nın bazı felsefî konular ve eserleri hakkında Ebû Ca'fer el-Kiyâ'ya yazdığı bir mektuptur. Abdurrahman Bedevî tarafından neşredilmiş (*Aristo 'inde'l-'Arab* içerisinde, Kahire 1947, s. 119-122) ve Dimitri Gutas tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Avicenna and the Aristotelian Tradition* içerisinde, s. 60-64). 74. *Risâletü's-Şeyh ile'l-Berkî*. Filozofun 391 (1001), 392 (1002) yılları arasında

Ebû Abdullah el-Berkî'nin kimya konusundaki bir sorusuna cevaben yazdığı mektubudur (nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Ankara 1984, s. 105-116). **75. el-İksîr.** Bir girişle dokuz bölümden oluşmaktadır. Ahmet Ateş'in bir değerlendirmesi yazısıyla birlikte yayımladığı eser (bk. bibl.), aynı neşre dayanılarak Latince ve Fransızca tercümesiyle birlikte tekrar basılmıştır (*Oriente e Occidente nel Medioevo: Filosofia e Scienze*, Roma 1971, s. 286-341). Birkaç defa Latince'ye çevrilmiş ve bunlardan biri *Epistola ad Regem Hasen de re recta* adıyla yayımlanmış (*Theatrum Chemicum* içerisinde, IV, 863 vd.), ayrıca klasik dönemde iki ayrı müellif tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (TSMK, III. Ahmed, nr. 3063; İÜ Ktp., nr. 1458). **76. Eş'ârü's-Şeyh.** İbn Sînâ'nın Arapça ve Farsça olarak yazdığı şiirleridir. Arapça şiirleri ilk defa *Manîku'l-meşrikiyyîn* içerisinde yayımlanmış olup ayrıca çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1910, 1938; Tahran 1973; Kum 1405/1984). I. Ormos, İbn Sînâ'nın o güne kadar bilinmeyen İbrânî harfleriyle yazılmış bir şiirini bularak Arap harflerine çevirmiş ve İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*The Arabist* içerisinde, Budapeşte 1988, s. 134-141). Araştırmalar sonunda yeni ilâveler yapılan Farsça şiirler ise Almanca çevirisiyle birlikte Hermann Ethe (*Göttinger Nachrichten*, XXI [Göttingen 1875], s. 555-567), kısmen Türkçe çevirisiyle Şerefettin Yaltkaya (*Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbni Sînâ'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 40-51), Saîd-i Neffîsî (*Mecelle-i Mihr*, XII [Tahran 1937], s. 1199-1211; ayrıca *Pür-i Sînâ* içerisinde, Tahran 1954, s. 34-54) ve bir kısmının Türkçe çevirisiyle birlikte Saime İnal-Savi (*Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Ankara 1984, s. 458-464) tarafından yayımlanmıştır. S. Huseinzoda ile Kh. Sharifov filozofun Arapça ve Farsça şiirlerini Rusça'ya tercüme etmişlerdir (*Ibn Sînâ-Saturna Predel*, Duşanbe 1980). **77. et-Temcîd.** Metafizik hakkında olup Leiden'de basılmış (1629), modern dönemde ise Saîd-i Neffîsî tarafından Ömer Hayyâm'a nisbet edilen Farsça tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Bû Sînâ: Zindegî ve Kâr ve Endişeh ve Rûzgâr* içerisinde, Tahran 1954, 1976, 1980, s. 260-265). Ahmedmian Akhtar, bu çeviriye dayanarak eseri *A Tract of Avicenna* adıyla İngilizce'ye (IC, IX [Haydarâbâd 1935], s. 218-231), Abdülba-

ki Gölpınarlı da müellifin şerhiyle birlikte Türkçe'ye (*Rubâiyyât* içerisinde, İstanbul 1953, s. 175-185) tercüme etmiş, eser üzerine altı şerh yazılmıştır. **78. el-Hey'e** (Fuâd Seyyid, s. 29). G. Scrimieri, bir nüshasına dayanarak risâleyi kısmen İtalyanca'ya çevirmiştir (*Testimonianze medievali e pensiero moderno* içerisinde, Levante 1970, s. 171-192). **79. el-Âlâtü'r-raşadiyye.** Almanca tercümesiyle birlikte Eilhard Wiedemann ve Teodor Juynboll tarafından neşredilmiştir (*Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae* içerisinde, Budapest 1927, s. 1122-1154). **80. Sebebü rü'yeti'l-kevâkib bi'l-leyl lâ fi'n-nehâr.** Türk Hükümdarı Gıyâseddin Muhammed b. Melikşah'ın astronomiyle ilgili bir sorusu üzerine kaleme alınan risâleyi (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4832; British Museum, nr. 757) Fatin Gökmen Türkçe'ye çevirmiştir (*Büyük Türk Filozofu ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbn Sînâ'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 1-4; ayrıca bk. Ünver, s. 106-110). **81. Ta'akkübü'l-mevzi'l-cedelî** (nşr. Muhammed Dânişpejûh, *Collected Texts and Papers on Logic and Language* [ed. M. Mohaghegh – Toshihiko Izutsu] içerisinde, Tahran 1974, s. 63-77). **82. Mesâ'î-lü'l-ğarbiyye.** Mantıkla ilgili yirmi meseleyi ele alan risâle Muhammed Dânişpejûh tarafından neşredilmiştir (*a.g.e.* içerisinde, s. 80-105). **83. Esbâbü'l-hudûsî'l-hurûf** (Kahire 1332; Tahran 1954, 1970; Kahire 1979). Muhammed Hasan et-Tayyân ve Yahyâ Mîr Alem'in tenkitli neşrini yaptığı risâleyi (Dimaşk 1983) Alessandro Bausani özetleyerek bir bölümünü İtalyanca'ya (*L'Enciclopedia dei Fratelli della Purita* içerisinde, Napoli 1978, s. 195-208), A. Reşâd yorumlayarak kısmen Urduca'ya (Kâbil 1981) çevirmiştir. **84. Akvâlû's-Şeyh fi'l-hikme.** Jean Michot tarafından *Paroles d'Avicenne sur la sagesse* başlığı altında Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Bulletin de philosophie médiévale*, XIX [Louvain 1977], s. 45-49). **85. e't-Tîb.** Yine Jean Michot tarafından *L'épître d'Avicenne sur le parfum* başlıklı Fransızca çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (*a.g.e.*, XX [Louvain 1978], s. 53-57). **86. Si-retü's-Şeyh.** İbn Sînâ'nın talebesi Ebû Ubeyd el-Cûzcânî'ye yazdığını hayât hikâyesidir. Kıftî ve İbn Ebû Usaybia başta olmak üzere bir kısım biyografi yazarının naklettiği, müstakil nüshalar halinde de günümüze ulaşan eserin ilk tenkitli neşri İngilizce çevirisiyle birlik-

te William E. Gohlman tarafından gerçekleştirilmiş (*The Life of Ibn Sînâ*, New York 1974), Mâcid Fahrî bu neşre dayanarak eseri yeniden yayımlamıştır (*en-Necât* içerisinde, s. 23-34). Ferîd Cuhâ ile Mahmûd Fâhûrî, sadece Kıftî ve İbn Ebû Usaybia'nın aktarmış olduğu nakle bağlı kalarak eseri Hikmet Hamâsî'nin Fransızca çevirisiyle birlikte tenkitli olarak neşretmiş (Dimaşk 1402/1981), ayrıca S. Dîbâcî *İbn Sînâ be-Rivâyet-i Eşkevârî ve Erdekânî* adıyla farklı bir aktarıma dayanarak risâleyi yayımlamıştır (Tahran 1985). Eseri Paul Kraus *Eine arabische Biographie Avicennas* adıyla Almanca'ya (*Klinische Wochenschrift*, XI [Berlin 1932], s. 1880^b-1882^b), M. Şerefettin Yaltkaya bazı ilâve ve yorumlarla birlikte Türkçe'ye (*Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbn Sînâ'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 1-39), Arthur J. Arberry (*Avicenna on Theology* içerisinde, London 1951, s. 9-14) ve Dimitri Gutas (*Avicenna* içerisinde, s. 23-30) İngilizce'ye, Muhammed Achena ile Henri Masse Fransızca'ya (*Le livre de science* içerisinde, Paris 1955-1958, s. 6-11) çevirmiştir. **87. el-Edviyetü'l-kalbiyye.** Kısa bir girişle on altı bölümden oluşmaktadır. İlk defa Rifat Bilge tarafından Türkçe tercümesiyle birlikte yayımlanan eseri (*Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbn Sînâ'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 1-55) daha sonra Muhammed Züheyr el-Bâbâ farklı yazma nüshalara dayanarak yeniden neşretmiştir (*Min Müellefâtı İbn Sînâ e't-tıbbiyye* içerisinde, Halep 1404/1984, s. 209-294). Eseri Arnoldo de Villanova Latince'ye (Venetiis 1527), A. Hamîd *Tract on Cardiac Drugs* adıyla İngilizce'ye (*Avicenna's Tract on Cardiac Drugs* içerisinde, Yeni Delhi 1981, s. 11-75) ve Hakîm Ahmedullah Han Farsça'ya (*Supplement to Studies in History of Medicine and Science*, XII/1-2 [Yeni Delhi 1993], s. 147-207) tercüme etmiştir. **88. Urcûze fi't-teşrih.** On beş beyitlik bir manzumedir (Kahire 1969). G. Scrimieri tarafından İtalyanca çevirisi ve önemli bir giriş yazısı ile birlikte tenkitli olarak da neşredilmiştir (*Testimonianze medievali e pensiero moderno*, Levante 1970, s. 99-157). **89. Urcûze fi'l-fuşûlî'l-erba'a.** Yaklaşık 150 beyitten oluşan eser koruyucu hekimlikle ilgilidir. M. Şerefettin Yaltkaya tarafından "İbni Sînâ'nın Tıptan Bir Ürcuzesi" başlığı altında Türkçe çevirisiyle birlikte yayımlanan eseri (*Türk Tıp Tarihi Arşivi*, I/4 [İstanbul

1935], s. 128-142) Muhammed Zühre el-Bâbâ yeniden neşretmiş (*Min Mü'ellefti İbn Sînâ et-tıbbiyye* içerisinde, s. 195-206), Medyen b. Abdurrahman et-Tabîb el-Kûsûnî de şerhetmiştir (Râgıb Paşa Ktp., nr. 1482). 90. *Urcûze İa'îfe fî veşâyâ İbuhrât*. Doksan üç beyitten ibaret olup B. Kuhne tarafından İspanyolca çevirisi ve bir giriş yazısı ile birlikte neşredilmiştir (*Homenaje al Prof. D. Cabanelas Rodrigues* içerisinde, Granada 1987, II, 343-366). 91. *el-Kûlenc*. Üç bölümden meydana gelen eser kolik hastalığı hakkındadır. M. Hammâmî'nin sadece ikinci bölümünü yayımladığı risâlenin (*Kitâbü'l-Kûlenc li-Ebû Bekir er-Râzî ma'a dirâse mu'âbele li-risâleti İbn Sînâ* içerisinde, Aleppo 1983, s. 144-175) tam neşri bir girişle birlikte D. Tihâmerî tarafından gerçekleştirilmiştir (MMMAR, XXX [Küveyt 1986], s. 9-17, 441-501). 92. *en-Nabz*. Dokuz bölümden oluşan bu Farsça risâleyi (Tahran 1317/1899, 1330/1911) G. Scrimieri İtalyanca'ya çevirmiştir (*Degli Studi su Ibn Sînâ: I. Teoresi Fisica* içerisinde, Levante 1973, s. 212-232). 93. *el-Hindibâ*. Hindibadan (marul) faydalanma yöntemiyle ilgili bir soru üzerine İbn Sînâ'nın 405 (1014) yılında kaleme aldığı risâle Rifat Bilge tarafından Türkçe çevirisiyle birlikte neşredilmiştir (Ünver, s. 10-23). 94. *el-'Urûku'l-me'sûde (el-Faşd)*. Pek çok yazma nüshası günümüze ulaşan risâleyi (TSMK, III. Ahmed, nr. 3447; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4829, 4849; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2748, 4894) Hazmi Tura Türkçe'ye tercüme etmiştir (a.g.e., s. 39-47).

Bunların dışında İbn Sînâ'nın çeşitli kütüphanelerde birçok risâlesi bulunmaktadır. Ayrıca *Risâle-i Cûdiye*, *Risâle-i Nefs*, *Risâle-i Ender Hâkikiyât* ve *Keyfiyât-ı Silsile-i Mevcûdât* ve *Teselsül-i Esbâb* ve *Müsebbebât*, *Mi'yârü'l-ukûl*, *Qurâza-i Tabî'iyyât*, *Künûzü'l-mu'azzamîn*, *Zafername* ve *Mi'râcnâme* gibi filozofa aidiyeti şüpheli birçok Farsça eser Encümen-i Âsar-ı Millî tarafından Tahran'da neşredilmiştir (1330-1331 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, *Resâ'il* (nşr. Hilmi Ziya Ülken), İstanbul 1953, I-II; a.mlf., *el-Urcûze fi't-tıbb* (nşr. Muhammed Zühre el-Bâbâ, *Min Mü'ellefti İbn Sînâ* içinde), Halep 1984, neşredenin girişi, s. 77-87; a.mlf., *el-Kânûn Fi't-Tıbb* (trc. Esin Kâhya), Ankara 1995, tercüme edenin girişi, s. 27-43; a.mlf., *el-Ahlâk: İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlâk Risâlesi* (neşre

haz. ve trc. Bekir Karlığa), İSAM Ktp., nr. 23582, tür.yer.; Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târîhu hüke-mâ'il-İslâm* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed), Kahire 1417/1996, s. 65-81; İbnü'l-Kiftî, *İhbâr-ü'l-ulemâ*, s. 268-278; İbn Ebû Usaybia, *Uyû-nü'l-enbâ*, s. 437-459; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 157-162; A.-M. Goichon, *Introduction à Avicenna, son épître des définitions*, Paris 1933, XXVI-XXXVII; a.mlf., "Philosophie et histoire des sciences", *Les cahiers de Tunisie*, IX, Tunis 1955, s. 17-39; a.mlf., "Hayy b. Yağzân", *EP* (İng.), III, 330-333; a.mlf., "İbn Sînâ", a.e., III, 941-947; Osman Ergin, "İbni Sina Bibliyografyası", *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul 1937, s. 3-80; a.mlf., *İbni Sînâ Bibliyografyası*, İstanbul 1956; Brockelmann, *GAL*, I, 589-600; *Suppl.*, I, 812-828; Abdurrahman Bedevî, *Aristo' İnde'l-'Arab*, Kahire 1947, tür.yer.; G. C. Anawati, *Mü'elleftü İbn Sînâ*, Kahire 1950; Fuâd Seyyid, *İbn Sînâ: Mü'elleftühü ve şürûhuha'l-ma'fûza bi-Dâri'l-kütübi'l-Mişiyye*, Kahire 1370/1950; Said Naficy, *Bibliographie des principaux travaux européens sur Avicenna*, Tahran 1953; Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, Tahran 1954; A. Süheyl Ünver, *İbni Sina: Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, İstanbul 1955, tür.yer.; Sezgin, *GAS*, VII, 223; Ullmann, *Die Medizin*, s. 152-156; Mübahat Türker Küyel, "İbn Sînâ 'On Sorunun Karşılıkları' nı Beyrûnî İçin mi Yazmıştır?", *Beyrunî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 83-118; H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (trc. Willard R. Trask), Texas 1980, tür.yer.; Hasan Âsî, *et-Tefsîrü'l-Kur'ânî ve'l-lugâtü's-süfiyye fi felsefeti İbn Sînâ*, Beyrut 1403/1983; a.mlf., *Tis'ü resâ'il fi'l-hikme ve'l-tabî'iyyât ve kışşatü Selâmân ve Ebsâl li's-Şeyhî'r-Re'îs*, Beyrut 1406/1986; Saime İnal-Savi, "İbni Sînâ ve Farsça Rubailer", *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri: 17-20 Ağustos 1983* (haz. Müjgan Cunbur – Orhan Doğan), Ankara 1984, s. 455-465; Ekmeleddin İhsanoğlu, "İbni Sînâ ve el-Kimya Hakkındaki Görüşleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme", a.e., s. 105-115; Muhammed H. Araksûsî – Hasan M. Osman, *İbn Sînâ ve'n-nefsü'l-insâniyye*, Beyrut 1406/1986, s. 69-108; Mâcid Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Türhan), İstanbul 1987, s. 106-108; Abdülmeir Z. Şemseddin, *el-Mezhebü't-terbevi' İnde İbn Sînâ min hilâli felsefetihi'l-'amelîyye*, Beyrut 1988; Mehmet N. Bolay, *İbni Sînâ*, Ankara 1988; D. Gutas, *Avicenna and The Aristotelian Tradition*, Leiden 1988, tür.yer.; a.mlf., "Avicenna", *Elr*, III, 81-83; Charles E. Butterworth, "The Study of Arabic Philosophy Today", *Arabic Philosophy and the West* (ed. Therese-Anne Druart), Washington 1988, s. 67-73; a.mlf., "The Study of Arabic Philosophy Today – Appendix (1983-87)", a.e., s. 122-128; J. L. Janssens, *An Annotated Bibliography on Ibn Sînâ (1970-1989)*, Leuven 1991; L. E. Godman, *Avicenna*, London 1992, tür.yer.; Ahmet Özcan, *İbn Sînâ'nın el-Hikmetü'l-Meşrikiyye Adlı Eseri ve Tabiat Felsefesi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Marie-Therese d'Alverny, *Avicenna En Occident*, Paris 1993, tür.yer.; S. Hossein Nasr, *The Islamic Intellectual Tradition in Persia* (ed. M. Amin Razavi), Great Britain 1996, s. 66-91, 100-

102; İlhan Kutluer, *İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul 1996, s. 61-104; Ali Asgar Hikmet, "Tefâsir-i Ebû 'Alî Sînâ ez Kur'ân-i Mecîd", *Mecelle-i Dânişgede-i Edebiyyât*, IV, Tahran 1333/1914, s. 41-60; Ahmed Ateş, "İbn Sina ve Elkimya", *AÜİFD*, IV (1952), s. 47-70; a.mlf., "Risâlat al-İksîr", *TM*, X (1953), s. 27-54; a.mlf., "Hikmetü'l-mevt Risâlesi İbn Sînâ'nın mıdır?", *TD*, IX (1954), s. 15-22; Hilmi Ziya Ülken, "İbn Sînâ'nın Tıbbî Dâir Bir Münakaşası", *TM*, XI (1954), s. 101-114; Marion Soreth, "Text-Und Quellenkritische Bemerkungen Zu Ibn Sînâ's Risâla Fi'l-Isq", *Oriens*, XVII (1964), s. 118-131; S. Pines, "İbni Sînâ ve Risâletü'l-Fûsus Fi'l-Hikme'nin Yazarı" (trc. Kifayet Özyayın), *AÜİFD*, XIX (1973), s. 193-196; Selâmân Katâyê, "Kitâbü'l-Kânûn fi't-tıbb li'İbn Sînâ", *Âdiyyâtü Haleb*, I, Halep 1975, s. 109-125; Tazim-Uddin Siddiqi, "A New Critical Edition of Ibn Sînâ's Al-Qânûn fi'l-tıbb and Its English Translation", *Studies in History of Medicine*, I/2, New Delhi 1977, s. 278-297; S. Riaz Ali Perwaz, "İbn Sînâ's Medical Works", a.e., V/4 (1981), s. 278-297; Nihat Keklik, "Türk-İslâm Filozofu İbn Sînâ: Hayatı ve Eserleri", *Felsefe Arşivi*, XXII-XXIII, İstanbul 1981, s. 2-44; İbrahim Madkur, "Al-Shifa: The World in a Book", *Muslim World League Journal*, IX/3, Makkah 1982, s. 45-47; Hakim M. Said, "The Canon of Medicine", a.e., IX/7 (1982), s. 43-47; Ebû Ferrâs es-Sibâi, "Esbâbü ħudûş-i'l-ħurûf", *el-Kitâb*, I, Kıbrıs 1985, s. 83-88; Ali Durusoy, "İbn Sînâ'nın Mantıkü'l-meşrikiyyin'i Üzerine Bir İnceleme", *Yedi İklim*, VIII/56, İstanbul 1994, s. 56-60; VIII/57, s. 54-61; VIII/59 (1995), s. 57-66; Pierre Lory, "Avicenne et le soufisme: A Propos de la Risâla Nayrûziyya", *BEÖ*, XLVIII (1996), s. 137-144; G. J. Fisher, "Historical and Bibliographical Notes", *Islamic Medicine* (ed. Fuat Sezgin), X, Frankfurt 1996, s. 156-166; Bekir Karlığa – Aykut Kazancıgil, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi ve İbn Sînâ'nın Yeni Bir Ahlâk Risâlesi", *Tip Tarihi Araştırmaları*, VI, İstanbul 1996, s. 121-142; Muhammed Sâbit el-Fendî, "İbn Sînâ", *DMİ*, I, 203-210; Muhammed H. Rûhânî, "Ĥudûdü'l-eşyâ", *DMT*, VI, 141; a.mlf., "Hikmet-i Bû 'Alî Sînâ", a.e., VI, 438-439; Albert Z. Iskandar, "İbn Sînâ: Medicine", *DSB*, XV, 498-501; Muhsin Mahdi, "Avicenna", *Elr*, III, 66-67; Sh. B. Abed, "Avicenna", a.e., III, 70-71; G. Saliba, "Avicenna", a.e., III, 88-92; B. Musallam, "Avicenna", a.e., III, 94-99; M. Achena, "Avicenna", a.e., III, 99-104.

ÖMER MAHİR ALPER

Etkileri. İbn Sînâ'nın Aristo mantığı ile tabiat bilimi ve felsefesi, Batlamyus astronomisi, Galen tıbbı, Öklid geometrisinden oluşan toplu kâinat tasvirinin Ortaçağ'daki mükemmel sentezini ifade eden bilim ve düşüncesi Doğu'da ve Batı'da büyük bir ilgi ve hayranlık uyandırmıştır. Daha sonra İslâm dünyasında kendini İbn Sînâci şeklinde tanımlayan veya karşıtlarının İbn Sînâci olarak takdim ettiği belli bir fikir akımına rastlanmazsa da "hükemâ" veya "felâsife" diye nitelenen önem-